

КАЛОСЬСЕ ЛІТАРАТУРНА НА- ВУКОВЫ ЧАСАПІС

КНІЖКА 1

ВІЛЬНЯ 1935 ГОД.

Адрас Рэдакцыі: Вільня, Завальная вул. № 1—3.

Падпіска на год—4 зал., на паўгода—2 зал.

Адна кніжка—1 зал.

Часапіс выходзіць раз у тры месяцы.

З Ь М Е С Т.

Бачына.

1. Ад Рэдакцыі	1
2. Натальля Арсеньнева: „Як калосьсе ў жытняй ніве“, „Новая зіма“, „Завая“, „Незгаданае“, „Калі на заходзе зьнікае“ (Вершы).	3
3. Міхась Машара: „На пералом“, „Я хачу, каб ты сьпявала“, „Мне хочыцца сёньня расчуліцца“, „Пад акном, над парканам бярозка“, „Так-бы вербай стаяць пры дарозе“, „Наўкол так прыгожа, прыгожа“, „Асеньняй ноччу“, „Новаму Году“, „Ліст“ (Вершы).	6
4. Хведар Ільляшэвіч: „Я ня знаю“, „Лягчэйшы ўздох“ (Вершы).	13
5. М. Дальны: „На дарогу“ (Апавяданьне).	14
6. А. Бярозка: „Сьнягі, сьнягі..“, „Туман разаслаўся над соннай зямлёю“ (Вершы).	17
7. Гэрман Вялецкі: „Гэта было так нядаўна (Верш).	18
8. Паўлюк Трус: „Ой, люблю..“, „У Купальскую ноч“, „Не на ўзмор'і чаўны“, „Асеньняе“ (Вершы).	19
9. Міхась Зарэцкі: „Радасьць“ (Апавяданьне).	23
10. Я. Шутовіч: „Адам Гурыновіч“	27
11. „ : „З недрукаванай спадчыны Адама Гурыновіча“	30
12. Ад. Станкевіч: „Муўзская Праўда“ і „Гомон“	34
13. Ст. Грынкевіч: „Культура й загады нацыяналь- нае працы“	40
14. Др. Я. Станкевіч: „Севяране—беларускае племя“	44
15. А. Клімовіч: „Апошнія гады паншчыны на Беларусі“	50
16. Кнігапіс:	56
17. З жалобнае карты.	65
18. Культурная хроніка.	67

== КАЛОСЬ СЕ ==

БЕЛАРУСКІ ЛІТАРАТУРНА-НАВУКОВЫ ЧАСАПІС.

Выіжка 1.

1935 г.

Год I.

Ад Рэдакцыі.

Звычайна, калі пачынае выходзіць новы часопіс, Рэдакцыя выясняе, што спрычынілася да яго выдавання і якія мэты маюць прысьвечываць яе працы. Вось-жа і Рэдакцыя „Калосься“ прыдзержываецца гэтага звычаю.

Аб патрэбе літаратурна-навуковага часопісу ў Заходняй Беларусі шмат гаварыць ня прыходзіцца. Яна ёсць яснай і бяспрэчнай. Кожнаму ведама, што беларускае літаратурнае й навуковае жыццё ў Заходняй Беларусі зьяўляецца вельмі занябавым. Паколькі нашае грамадзянства прыкладае вялікае значэнне не да палітычна-грамадзкага жыцця, патолькі часта не дацэнівае разьвіцця ўласнае культуры, як-бы забываючыся аб тым, што вартасць апошняй ёсць вельмі вялікая. Адсутнасць глыбейшага заінтэрасавання разьвіццём беларускай літаратуры, мастацтва й навукі стварае тое сумнае зьявішча, што гэтыя галіны духовага жыцця зьяўляюцца ў Заходняй Беларусі ў стане прымітыўным, а нашая інтэлігенцыя корміцца ў значнай меры культурай чужой. Віна такога стану рэчаў крыецца ня толькі ў нас самых; яна мае й свае вонкавыя прычыны. Ёсць імя нязвычайна цяжкія абставіны, у якіх апынуўся сьнянны беларускі народ. Але гэтае апошняе не дае нам яшчэ права выракацца ўсякае ініцыятывы і быць бязьдзейнымі. У меру нашых магчымасцяў мы мусім стойка змагацца з усякімі перашкодамі і саматужна працаваць над разьвіццём нашае культуры. І каб хоць у невялікай меры пабудзіць нашае грамадзянства да самастойнай культурнай працы і задаволіць яго духовыя патрэбы, мы прыступаем да выдавання „Калосься“.

Мэтай „Калосься“ будзе гуртаваць усіх нашых поэтаў, пісьменьнікаў, а так-жа культурных і навуковых працаўнікоў, старэйшых і малодшых, дзеля супольнае позытыўнае працы на ніве роднае культуры. Адначасна з гэтым „Калосьсе“ будзе будзіць ініцыятыву да новых пачынаньняў, узгадоўваць маладыя літаратурныя сілы, ськіроўваючы ў найбольш адпаведным кірунку іхнія заінтэрасаваньні. Ставячы сабе так шырокія мэты, Рэдакцыя будзе старацца, каб наш часопіс меў характар агульнабеларускі і рэпрэзэнтаваў, па магчымасьці, усе віды літаратурнае творчасці і тыя галіны навукі, якія зьвязаны беспасярэдна з беларускім адраджэньнем (артыкулы з галіны беларускае літаратуры, мовы, мастацтва, гісторыі, этнографіі і інш.). Дзеля большага контакту з літаратурна-навуковым рухам наагул, у часопісе будзе зьвяртацца вялікая ўвага на рэцэнзіі літаратурных твораў і навуковых працаў, а так-жа на справаздачы з навуковага й літаратурнага жыцьця Заходняй і Ўсходняй Беларусі.

Асаблівая ўвага будзе зьвернута на аддзел прыгожае літаратуры. Дзеля гэтага Рэдакцыя не агранічыцца да друкаваньня літаратурных твораў з Заходняе Беларусі, а будзе так-жа рабіць перадрукі важнейшых і найбольш характэрныстых твораў поэтаў і пісьменьнікаў Беларусі Ўсходняй. Такім спосабам чытачы „Калосься“ будуць мець магчымасьць пакрысе знаёміцца з беларускай літаратурай, што разьвіваецца на той бок мяжы. Найбольш скарыстаюць на гэтым нашыя пачынаючыя поэты й пісьменьнікі, знаходзячы сабе цікавыя ўзоры, перадусім у галіне стылю, тэхнікі і поэтыцкае мовы.

Маючы наўвесе вышэйшае, Рэдакцыя зьвяртаецца да нашых поэтаў, пісьменьнікаў, культурных і навуковых працаўнікоў з заклікам ахвотнага супрацоўніцтва ў „Калосьсі“. Зьвяртаецца так-жа да ўсяго Беларускага Грамадзянства з гарачай просьбай маральнае й матар'яльнае памогі ў выдаваньні часопісу.

Рэдакцыя.

* * *

Як калосье ў жытняй ніве —
Цягне дух мяне ў гару.
Тут... нішто мяне ня дзівіць,
Тут... нічога не зьбяру...

Няжывой, зімовай ночай
Сьніцца мне ліпнёвы змрок,
А вясной пляла-б ахвоча
З лісьцяў восені вянок...

Цемнатою, бездарожжам
Аднаго пайшла-б шукаць:
Што ніколі мець ня можна,
Што ніхто ня можа даць.

1932 г.

Новая зіма.

У абоймах глухога спакою
Сьпіць палёў бесканечны прастор...
Зноў на шыбах мастацкай рукою
Тчэ зіма далікатны вузор.
Зноў сінеюць зімовыя далі,
Зноў зялёнацца змрокі, як лёд,
І гарыць пурпуровым пламеннем
Няжывы і халодны заход.
А нядаўна, здаецца учора,
На блакітных палотнах нябёс
Ткалі шоўкам зялёным вузоры
Залатыя галіны бяроз.
Пахла мёднай ліпою ў паветры,
Дыхаў ласкай гарачаю змрок
І зьмяталі вяснорныя ветры
Пыл з распаленых сонцам дарог.
Так нядаўна... Учора, здаецца...
Хоць сягоньня сьпявае мяцель
І на сэрца жывое кладзецца
Ледзяная, зімовая бель...

З а в е я.

Ў нярухомай самлелай цішы
Ўстаў туманны і шэры ранак.
Ціха вецер гальлё калыша,
Недзе плачуць званочкі санак...
Нізка, нізка сівыя хмары
Над зямлёю пустой клубяцца...
Ціха... Раптам віхор ударыў,
Стаў заводзіць, гудзець, сьмяяцца.
А з віхурай прышла завая
Ўсё зьмяшала, зьмяла, парвала,
Раскачала гальлё ў алеях
І паблытала...
„Мейсца, мейсца, волі, волі!“
Мкне у месьце, мкне у полі,
Вочы лепіць белай беляй
Гнеўна-сьпеўная завая.
Ўецца, б'ецца, плача, скача,
Сыпкім сьнегам сее, вее,
Не баіцца няудачаў
Гнеўна-сьпеўная завая.

Незгаданае.

Дзень стуліў залатыя расьніцы
І спачыў ў сыпкім попеле хмар.
Ў небе зорная рунь каласіцца,
Ў небе месяца зьзяе пажар.
Бесканечна—глыбокая выша
Льле ціхі і трывожны спакой,
Ноч і дражніць, і кліча... Ё калыша,
Ноч гуляе з душою людзкой.
Незгаданаю ўсьмешкаю Будды
Усьміхаюцца віры нябёс...
А зямля... яна сьпіць непрабудна
У паводцы нявылітых сьлёз.
І хоць гасьне між намі надзея
Пад цяжарам распачных ахвяр...
— Ў небе зорная рунь зелянее,
Ў небе месяца зьзяе пажар...

Калі на заходзе зьнікае
Чырвонае полымя хмараў,
А ў лесе зязюля гукае
І цемра выходзіць з гушчараў,
Калі пачынае сасоньнік
З гарачаю ночай залёты
І ў чорныя, рэчныя тоні
Ліе маладзік пазалоту...—

— З надрэчных пяскоў аксамітных,
З бяздонняў зялёна-блакітных,
З паміж асакі шапятлівай
Трывожна, нясьмела, жальліва
Сьпеў льецца маркотны і палкі —
Сьпеў-жальба тапельніц-русалкаў.

Выходзяць з бяздонных палацаў
На бераг халодны, пяшчаны,
Бяруцца за дзіўную працу:
Ткуць срэбрам палотны туманаў.

Сплываюць сівыя сувоі
З надрэчнай, нізкой сенажаці,
Паўзуць на паснуўшыя хвоі,
Каб зораў далёкіх дастаці...

І плачуць русалкі пры кроснах,
Так хочацца верыць, што плачуць,
Сумуюць распачна, жалосна,
Па тым, што было, няіначай...

А мо' гэта вецер шапоча
У срэбных заросьлях асокі?
Мо' волькі цалуюцца з ночай
Над вірам ціхім і глыбокім?

Мо' гэта саўсім ня русалкі
Там чэшуць зялёныя косы,
А месяц праменны і яркі
Распальвае ночныя росы?

На пералом. .

I

Бушуйце, шалёныя хвалі,
Гайдайце у цемры чаўном!
Праменьні там ўспыхнулі ў далі,
Гэй стырнікі! туды—на пралом!

Падмогі ня трэба!—ня хочам!
Надзея на гібкасьць і моц,
Мы самі усё пераможам,
Варожыя хвалі і ноч.

Ратунку, таксама, ня прыем,
Зацяжка нам ласка чужых.
Усё самі! рукамі сваімі
Здабудзем —

правы і мейсца жывых!

Нястрашна, што нас так нямнога.
Ня страшыць нас бурны наш пуць.
Мы—моцны!—праложым дарогу
Да сонца, праз буру і муць!

Шалейце, бурлівыя хвалі,
Гайдайце у цемры чаўном.
Свой лёс мы на вагу паклалі
І веру усю—ў пералом!

II

Ужо ён недалёка,
Ён—гэны пералом,
Затое так глыбока
І цёмна ноч кругом.

Затое вецер люты,
Запеніў хвалі так
І ціха шэпчуць Юды,
Нам нейкі тайны знак.

Яшчэ такім шалёным
Наш шлях, браты, ня быў,
Але праз цемру промень
Нам думы запаліў.

Затое крэпне вера,
Мацнее сіл уздым.
Агні, агні—бяз меры
У сэрцы маладым.

І мы з пажарам гэтым,
Як сьветачы пływём,
Да тэй сьвятлянай мэты,
Туды—на пералом!

III

Ні енку, ні стогнаў, ні сьлёзаў
Ад нас не пачуе ніхто.
Як сонца, так будзе прыгожым
За тым пераломам жыцьцё.

За крыўды, за мукі, за зьдзекі —
Награды, ні платы ня трэ'.
Мы служым Яму—Чалавеку,
Што ў сьвет наш здалёку ідзе.

Мы жуць гэтай цемры і змроку
Заменім у пышны усход.
Так даўна чаканы—здалёку,
Прыдзе на зямлю веснаход.

Улягуць шалёныя хвалі,
Заціхне і бура і гром,
І будзе далёка за намі
Змаганьне за наш пералом.

Таболы
Лістапад, 1934.

* * *

Я хачу, каб ты сьпявала
І вясёла, і заўсёды,
У жыцьці ёсьць шчасьця мала —
Болей гора, бед, маркоты.

Дарагая! шлях наш—мука,
Усіх працоўных шлях цяжкі.
Ты вось бачыш, гэты рукі
Ўжо насілі ланцугі.

А за вошта?—ня пытайся...
Знаеш ты, як знаю я,
Што дарма Хрыстос расьпяўся,
Ён з зямлі ня зьняў крыжа.

Крыж, пакора і пакута...
Сказ стары, мінулых дзён...
Працы бой... вастрог і пугы
Новы выкуюць закон.

На шляху працоўных сёння
Радасьць рэдка дарагая,
Хай-жа ў песнях радасьць звоніць!
Новых дзён красу вітаем!

* * *

Мне хочыцца сёння расчуліцца
Між ціхага змроку і дум.
Заснула вясковая вуліца,
Ня сьпіць толькі шолах і шум.

У сэрцы накець маразяная
Збудзіла прыгожыя сны
І скульсьці здалёку—нязваныя,
Чароўныя мроі прышлі.

І думы ідуць нейкай казкаю,
І сьняцца мне сны на яву.
Я бачу пад сьнежнаю маскаю
Ізноў цьветабой і вясну.

І чую прылівы вясняныя,
Агнём закрынічылі кроў.
І ты—твае вочы каханыя
Нада мной пахілілісь ізноў.

* * *

Пад акном, над парканам бярозка
Пахіліла галінкі ў паўсьне.
Ты шмат дум ўзгадвала мне, вёска,
Многа песень сьпяяў я табе.

Так бярозку ўсю бельлю прыгожа
Расквяцілі мароз і зіма,
А мне сьніцца ўсьцяж падарожжа
У краіну—дзе ціш забыцца.

Так спакойна, бяз суму і жалю,
Пагадзіўшысь з жыццём і сабой,
Я чагосьці пакорна чакаю
Гэтай белай сьцюдзёнай зімой.

Усё спаткаю... прыму і прабачу...
Ў сэрцы болі і бунт пагашу,
Над старонкай каханай - зьвінячу
Лебядзіную песьню пяху.

А ні крыўды, ні жалю—ні трошкі,
Ні да кога ня чуе душа,
Толькі шкода мне белай бярозкі,
Што так пышна прыбрала зіма.

Хварэючы.

* * *

З цыкля „Вандроўнае“.

Так-бы вербай стаяць пры дарозе
І глядзець на наш родны прастор,
Дзе хвалюецца золатам збожжа
І плятуць пералескі узор.

Каласьсянае мора разгонна,
Усё ў хвалях шырока імкне,
Быццам зьнекуль скрылатыя коні,
Абганяе калосьсе мяне.

І бягуць, і бягуць зьнекуль хвалі,
Без канца, без пачатку бягуць!
Сонца неба у золаце плавіць,
Залаціцца вандроўны мой пуць.

Поле, поле! куды ён імкнецца
Тваіх ніў каласьсяны палёт?
І шуміць мне адказам здаецца:
— Усё ў жыцьцю—вечны рух наўпярод.—

* * *

Наўкол так прыгожа, прыгожа...
Люблю цябе красачны май!
Адходжу я зноў ў падарожжа,
Ківаючы вёсцы—бывай! —

Туды у сінявыя далі,
Іду між высокіх жытоў.
Наўкол каласьсяныя хвалі
І скромная сінь васількоў.

Іду...
На дарогу выходжу.
Пабапэл разьвесіста дрэвы
На варце задумы стаяць.
Бярозы так дзіўна прыгожы
І сьвежы,
Як сьвечкі, зялёным гараць.
І хочыцца стаць на каленькі,
Прад дзівам прыгожай вясны,
Такім сябе чую маленькім
Між гэтай жывой, пераменнай красы.

О, край пералескаў зьвінячых!
О, поле, рунеючых ніў!
Я рады,
Што тут, хаця з торбай жабрачай,
Мне лёс вандраваць прысудзіў.

Асеньнай ноччу...

Як ты бязьмежна доўгая і беспрасьветна цёмная наша асень-
ная ноч!

Дробныя каплі, як слёзы, павісьлі на шыбах.

За вакном рэзка сьпявае вецер.

Цягуча і тужліва шуміць гальлём вярба.

Дарма ўглядаюся ў цёмную муць акна.

Ня відаць нічога...

Толька блеклымі сьветлякамі мільгаюць вочы — агні вяско-
вых хат...

Як сьвечкі надзеяў.

Як далёкія маякі, затрачаных у цемры, бязьлюдных астравоў.

Дарма, чуткім вухам, стараюся падслухаць анямеўшае жыць-
цё вёскі, акутанай непрагляднай цемрай асеньнай ночы.

Ціха... ні гуку...

Толькі ўсьцяж шуміць тужлівая вярба, ды буйна гуляе сьпя-
вака—вецер.

Зашуміць, закруціць гальлём вішняка і ўдарыўшы сьпеўным
скрылом па шыбах, нястрымана імкне ў даль. Гэй—туды ў чор-
ную муць! На разлогі, пусты прастор сумуючага поля.

І я ізноў адзін...

Безнадзейна адзін, стаю ў вакне заснуўшай хаты.

Толька, як на бязьлюдным астраве, на маеі душы хтось
ціха тчэ кросны дум.

Думы—дзеці душы.

Думы, вы мая адзінокая радасьць!

Вы—асалода жыцьця і маё пракляцьце.

Вы навучылі мяне разумець жыцьцё, шукаць яго тайніцы
і любіць яго сэнс.

Вы мае сьцежкі, праз зблытаны лябірынт людзкой маны,
броду і дурноты да вялікае Праўды жыцьця і сьвету.

І вы мой цяжар, найгарэйшы мой вораг на жыцьцёвым
шляху.

Вы—адабралі мой спакой, несьвядомую радасьць жыцьця
здаровы сон і залацістыя мроі.

Вы—адчынілі мае вочы...

Запалілі ў грудзях моц і трывогу.

Вы—наўчылі відзець, жадаць, кахаць і ненавідзець.

Вы нападзілі сэрца хмелем творчых уздымаў і прагавітых
імкненьняў.

Вы—ап'янілі душу думным самапазнаньнем людзкога—Я.

Вы—запалілі нязгаслае полымя бунту.

Вы—пасеялі сьляпы і ліпкі солад веры і ўпартую волю зма-
ганьня.

Вы прывялі мне: — бязсоньне, пытаньні і салодкую ману
сьветлых надзей.

Вы паказалі мне сьцежку да вялікай сьвятой перамогі.
Вы прымірылі з патрэбай ахвяры, мук і цярпеньняў, вядучых да мэты.
Вы наўчылі кахаць магутнае гора і боль людзей.
О думы—дзеці душы!
Вы—мая радасьць, цяжар і пракляцце.
Ізноў пусціў хтось у рух вашы кросны.
Ізноў зашумелі вашы нястрыманыя скрылы.
Ізноў, з тужліва-сьпеўным асеньнім вятром, панясліся
вашы скрылатыя коні над разлогім прасторам родных палёў,
дзе ў беспрасьветную цемру асеньняй ночы мільгаюць блеклыя
сьветлякі, вярчэньня вочы—агні сялянскіх хат.
Гэтыя—сьвечкі надзеі.
Гэтыя—іскры жыцця.
Мацней дзьмі ты, шалёны вецер.
Узьніміся, магутная бура.
Хай іскры пажарам стануць, —
Хай новым сьвітаньнем азараць беспрасьветную цемру
асеньняй ночы.

Новаму году.

Я хваліць цябе буду у песні, —
Пакланяцца ўсей мудрасьцю слоў;
Толькі будзь ты жаданай прадвесняй,
Тых надходзячых новых часоў.

Нашы душы засьмяглі ў чаканьню
Новай праўды на нашай зямлі.
Прынясі ты нам промень сьвітання
Брацкай згоды,— вялікай сям'і.

Ў нашым сьвеце цяпер невясёла;
Поўна крыўды і бед нарасло.
Прынясі нам Вялікае Слова,
Што з пачатку у Бога было.

Мы шукаем ў пацёмках дарогу,
Зьнямаем ў няроўным баю.
Прынясі ты—над злом перамогу
І магутны спакой на зямлю!

Таборы.
Сьнежань 1934 г.

Ліст *)

Дарагі * * *

Ты просіш вершаў, слаўны дружа,
(І проза нават можа быць).
Ў маіх грудзёх зьнямогі сыцюжа
І ліра звонкая маўчыць.

Будзённа шэрыя патрэбы,
Клапоты беднасьці і бед,
За чорны луст сухога хлеба
Жыцьцё марнуе твой паэт.

О другі!.. Цяпер мне не да вершаў,
Як нават пару год назад,
Хоць на пераклічцы стануць першым
Я ўсёй душой і сяньня рад.

Я песьні ўсьцяж люблю... і ў сэрцы
Крынічыць песенная брэдзь,
Але асуджан, — ў паняверцы
Маўчаць, таміцца і мадзець.

Хоць сэрцу сьняцца васілёчкі
І пышны майскі цвэтабой, —
Ў чужым сшытку выводжу строчкі
Траплом, лапатай і касой.

Нясмачны хлеб і лёс найміта,
Так бедна зьместам тут усё,
Дык як-жа быць мне тут поэтам
І славіць песьнямі жыцьцё?..

В. Таболы,
25.-ХІ. 1934 г.

---

*) Адказ на ліст аднаго з Рэдактароў „Калосья“ з просьбаю пры-
слаць да друку літ. твораў. Рэдакцыя.

Я ня знаю...

Я ня знаю, чаму я павінен
Сэрца ў вершах паліць без адчаю?..
Адно цешыць мяне —
што ў Краіне...
Я ня першы у песьнях згараю.
Быццам жрэц словаў ціхіх, пакорных
Я заклічаю раблю над імі,
Каб у вершы —
Словаў узоры
Зьзялі пацэркамі дарагімі.

1933 г.

* * *

Лягчэйшы ўздох.
І погляд вачэй прыяцельскі —
На нітках —
дратох —
Вечар нанізвае пацэркі.
Цені людзей
Мігцяць ля сьценаў, між дрэвамі.
Не'к прыямней
Дражняцца вулкі сьпевамі.
Ў сэрцы цяпер
Настрой тужлівы раптам сьціх.
Кароткі верш!
Выплесьні накіп радасьці!
У словах двух—трох
Тайну скажу па-прыяцельску —
На нітках —
дратох —
вечар —
нанізвае... пацэркі...

1933 г.

На дарогу.

Андрэй радзіўся ў вёсцы Макааршыне. У яго сінявых вачох — серабрысты адліў. І, здаецца, яны насычаны неабнятай дальлю вясковай. А ў твар, здаецца, вось-вось, толькі што, веялі сьвежыя вятры прастораў вольных. Калі ён сядзіць у студэнскай сталоўцы—быстрыя вочы дзяўчат даўжэй затрымліваюцца на ім. Ён дзелавіта есьць, як-бы за хатай стаіць запрэжаны конь. Гараць зараз паедзем.

Вёска Макааршына жыла вякамі. Папросту: жыла і праходзіў час. Прыйшлі сюды калісь людзі. Можна ад Макара яна й назвалася. Пачалі лес церабіць. Паявілася хатка—адна, другая. Праз соткі гадоў—вось яна многахатняя, многахлеўная, гаманкая, з шнюралі ворнай зямлі, выдзертай цяжкой працай моцных рук. Летнімі вечарамі, калі пахлі кветкі ля хат і ў серабрыстым тумане чулася дыханьне зямлі, ля кустоў расла вёска. З лесу, з працы ўпорнай вышла вёска і стала насупроць вятроў з заходу й з паўдня, з поўначы і з усходу. На вуліцы, ля платоў віўся гарманісты смутак і між яго ўплятаўся малады сьмех... праскрыпіць студня зімой. Звонкі голас пачуецца. Шпарка пройдзе нехта па вуліцы... Вякамі... паміралі дзяды, і бацькі, і дзеці. А жылі-ж яны вось тут, хадзілі, працавалі, гаманілі. І дзе цяпер? Незразумела гэта. Страшна гэта. Жудасна. Няўхілна.

„А, мой ты, міленькі, а мой ты, галубчык“... Вякамі...

Часамі праляталі буры і ўся вёска тамілася ў страсе: каб-жа шчаслівенька... Часамі праляталі буры, але яны абміналі вёску. Вякамі плыло жыццё... Цяпер вось чыгунка блізка вёскі. Андрэй першы чалавек з вёскі, які стаўся вялікім. Паехаў далёка, у места вялікае. А сталася гэта прыпадкова, бо Андрэя дарма вучылі.

— Во, разумны такі, а не спанеў. Вёска ажыла. З Андрэем-жа разам на сенажаці дурэлі. А цяпер—ён газетку выпісаў. Вучыцца ў унівэрсытэт паехаў. Паехаў Андрэй, а жыццё пастарому плыло. Толькі ў сэрцы дзявочым жаль і тугу выклікаў.

Замятае сьнег вёску. Налятаюць ветры халодныя. Б'юць у стрэхі, у ваконьне, як-бы ад вякоў таёмная, страшная прырода хоча адняць ад людзей крышачку іх разуменьня: чаму? Схаваліся хаты—чорныя плямы—у моры сьнежных прастораў. А ў кожнай-жа хаце сэрцы людзкія, жыццё людзкія. Пахаваны, запёрты... Сьнег... Сьнег... Замятае вёску. Налятаюць ветры халодныя. Ня сьпіцца Ганьне. Душна ў хаце. Хаваюць цяпло старанна ад холаду. А ў Ганны на сэрцы цяжка. Думкі яна думае. Пасвойму. Так як навучылася. Кахае яна Андрэйку. Моўчкі. Даўно. З тае пары, як ён гімназістам стаўся. Вось ён — расьсьмяяны, з блакітнымі вачыма — прыплывае да яе з шэрані ночы, стаіць, як жывы.

Прыемна-больна крывавіць сэрца. Мінула ўсё і ня вернецца. Вечар над рэчкаю. Калышыцца ў серабрыстай вадзе мясячык. І чарот чарнее на блакітнай далі. А яны ціха сьняць... Няўжо ён любіць другую? Але, Андрэй заняты. Набраўся кніжнае мудрасьці, не даведаешся ў яго нічога. Слухае Ганна, як вецер гудзіць, як енчыць пад вокнамі, рассыпаецца сьмехам, сыпе сьнегам у шыбіны. І ня ведае Ганна, што ў вялікім месьце, дзе Андрэй, далёка, за соткамі вёрст, гарадзкі гадзіннік б'е 10 гадзінаў.

Роўна—спакойна—разважна:

...Бам... бам...

Замятае сьнег вёску.

— Прыемна з табой, Андрэй... і чорныя вочы Вера зьлівае ў яго твар. Андрэй мацней сьціскае рукі. Пахіляюцца ўлева і ўправа целы. На асьвечанай коўзанцы іскрыцца лёд і плывуць сьльвэты людзей. Музыка разьлівае ў мускулах пеністы задор. А ў сэрцы—маладая радасьць. Узяўшыся за рукі, плывуць Андрэй і Вера па лёдзістай гладзі. І, пахіляючыся, заглядаюць адзін другому ў вочы.

...Бам... бам...

Мароз зазьвінеў на асьнежаных галінах. Гасяцца вагні. На коўзанцы—малады крык. Пабеглі, пабеглі цені.

Андрэй адыйшоўся ад вёскі. Набраўся кніжнае мудрасьці. У лябараторыі стаіць ён у белым хвартуху й пільна сочыць за шыпеньнем у прабірцы. Павясковаму ціка: іцца Андрэй. А воддаль халодныя вочы прафэсара зпад акулераў узіраюцца на яго.— Будзе хімікі — думае прафэсар. Ён любіць Андрэя. Заманілі Андрэя вагні далёкага места. І пачула вёска, што першы іх вялікі чалавек — пайшоў кудысь і згінуў у далі. І ў Андрэя — таёмная барацьба. Схавана. укрыта глыбака, на дне душы. Заняты яго думкі паездкай да Веры. Чарнавокай. Гнуткай. Напеўнай. Неразгаданай... А над вёскай навісла хмарай цёмнай гора. Вось яно—у вачох хлопцаў, што скаваных павялі вясковай дарогай. І вечарамі смутак вясковы рассыпаецца ў гармоні па сьценах Грышкінымі пальцамі. А Андрэй глухі. Калісь сэрца кіпела, губы заціскаліся, вочы грозныя блішчэлі. А тады-ж ён быў гімназістым. Другі цяпер Андрэй, зьменены. Думкі яго кніжныя. А ў сэрцы—Вера — чарнавокая, гнуткая... Прайшлі няпрыметна ясныя дні Верыныя.

Каханьне Верына, як сонца яснае, як неба сьветлае, бяз хмар. На разьвітаньне паехалі далёка... сьаньмі. Дарога — белая палатніна, вышытая марозам. Іголачкі серабрыстыя... У ветры — словы—адрыўкі. Заехалі па дарозе ў хвальварак. Верына знаёмая. Хвоі і елкі спакойна спалі ў марозную ноч. Дарога незнаёмая ў ночы. Цёмна ў лесе. Правясьці клікнулі парабка, Рамана. Выйшаў Раман з ліхтаром. У цёмнае ночы радасьцю кладзецца паласа сьвету на белым сьнезе. Зазьвінелі спалохана шаластунчыкі.

Коньскія ногі правальваюцца скрозь сьнег. Андрэй з Верай у санках туляцца. А побач ходкія ногі выпераджаюць каня. Лапцюжныя ногі... Шыбка ступаюць, і не правальваюцца праз сьнег.

Хутка, шпарка. Раз—два—раз—два..

— Раман! Асьцярожна.—Аглобля зачэпіць...

— Нічога... не зачэпіць.

— А ўсё-ж зыйдзі на бок, Раман. Раман зыходзіць на бок. Ліхтар у тахт калышыцца, а ногі шыбка ступаюць.

У небе зоркі мігатлівыя, вялікія. Далёка засталіся вагні хвальварку. Малелі, меншалі, як зорачкі, зачэпленыя сярод асьнежных бяроз. І зьніклі.

— Раман! Вярніся! Неяк ужо заедзем.

— Я вас на дарогу... Блізка ўжо.

Зблудзіць лёгка...

Маўчаньне. Ногі ідуць і ідуць.

Андрэй глядзіць на іх і нейкая думка вырастае ў яго, мацнее, большае. І горыч захлынае гарачай хваляй... Вось яны... ногі, тыя, што вякамі церабілі гэтыя абшары, што пратапталі сьцежкі-дарожкі. А ён, Андрэй, едзе... Пані Выплыла віна і заплюскала па берагі... Вёска каханая, непарушная, векавечная! Даруй! Яго каханьне такой агідай паказалася яму. І ўсе ласкі Верыныя. Пільна, як у прабірку ў лябараторыі, углядаецца Андрэй у рух вытывальных ног.

На дарозе разьвіталіся. Андрэй вылез з саянў. Падзякаваў Раману. Раман зьдзіўлена паглядзеў на Андрэя. Стаялі. Доўга ўглядаліся, як мігацела сьвятло, замірала, хавалася за соснамі, то йзноў сьвяціла бледным, жоўтым пункцікам сярод сьнягоў.

Андрэй нічога не сказаў. Пайшоў па дарозе. Забраджэлі шалястуны.

— Андрэй! Куды?

Нічога ня чуваць...

Рвануліся коні. Пад'ехалі. Спыніліся.

—Андрэй! Андрэй! Надарвана крычыць Вера.

Завярнуліся коні. Цішэлі шалястуны і замоўклі нейдзе далёка. Хутка ідзе Андрэй. Сялянскім крокам.

— Раз—два—раз—два...

Да станцыі.

1934 г.

А. БЯРОЗКА.

* * *

Сьнягі... сьнягі... сьнягі... І шэры дзень зімовы
Так доўга цягнецца... Аб нечым сэрца сьніць...
Маўчаць палі, панура лес маўчыць,
На думкі вольныя нуда кладзе аковы.

Лягла на полі бель... Нейк злосна вецер рвецца'
Мяце і круціць віхрам сьнежны пыл
І з над глухіх курганаў, з над магіл
Таёмны кліч са сьнегам ў даль нясецца...

Ён кліча тых, што гнуцца пад цяжарам
Жыцьцёвых мук, на вечны супакой —
І бледны цень з іржаваю касой
Бясслоўна цягнецца асьнежаным папарам...

Ня біся, сэрца!.. Гэта сьмерці цень...
Яго навёў зімовы шэры дзень...

* * *

Туман разаслаўся над соннай зямлёю
І далі палёў пад туманамі сьпяць,
А цёмная ночка завесай густою
Паўзе праз папары, лугі, сенажаць...
Пушыстыя хмаркі па небе гуляюць,
Як стада авечак. Замоўклі лясы.
Задумалісь краскі: галоўкі схіляюць...
Рассыпалісь пэрламі кроплі расы.
Вось цені гусьцеюць на неба блакіце...
Бліснулі у вёсцы далёкай агні...
Ноч краскі цалуе і шэпча: „Засьніце!“—
А краскі зямельцы шапочуць: „Засьні!“
А вецер свае карагоды заводзіць,
Галінкі бярозаў дрыжаць і шумяць,
І цёмная ночка да вёскі падходзіць —
Паўзе праз папары, лугі, сенажаць...

Гэта было так нядаўна..

Гэта было так нядаўна—а разам
Дзіўнаю казкай дзіцячых гадоў,
Душу няволіла ясным экстазам
Шчасьце, прырода, любоў;
Гэта было так нядаўна—на хвалях
Ціхага возера лодкай плылі —
Дні у надзеях, у муках, у жалях
Дзесьці далёка былі.
Гэта было так нядаўна—над намі
Лес раськідаўся каронай густой,
І шапацелі дубы мне гальлямі
Ціхую казку—спакой.
Гэта было так нядаўна—ўсьміхалась
Сонейка яснае чарам паўдня,
Дробныя хмаркі плылі і здавалась
Сыпала ласкі зямля!
Гэта было так нядаўна—з прыродай,
З вобразам ясным душы маладой
Сэрца зьлівалась з такой асалодай,
Быццам казала—я твой!
Гэта было так нядаўна—наўкола
Радасьць, вяселье і шчасьце жыло,
Сэрца няўстрымана білась вясёла —
Гэта, здаецца... так даўна было!

З Усходняе Беларусі.

ПАЎЛЮК ТРУС *).

Ой, люблю...

У блакітнай высі, цёмна-сінім моры
Дагаралі зоры —
Зоры залатыя.
А ў ружовых далях, ой, з-за бору, бору...
Калыхала песня паплавы—прасторы.
Калыхала песня небасхіл імглісты,
Калыхала сьвістам
Пад гарою гай.
Ой, люблю сьпяваць я, на мяжы гарыстай
Дзе ў зары празрыстай
Топіцца імгла.
Калыхала песня вольнае бязмежжа,
А ў грудзёх сярмяжных
Ой, вішнёвіць жар!
Эх,
Люблю я ў полі, на жытнёвых межах
Упівацца сьвежым,
Вінным сокам яру.
І тады на крыльях вольна-сакаліных
Поглядам арліным
Мераю прасьцяг.
Дый люблю-ж я ў полі на прыпол даліны
Сыпаць цвет малінны —
Новага жыцця!... —
О, цябе я ўспомню, маладая вёска!...
Дзе ў вясновых ўсплёсках
Смутак утапіў.

---

*) Паўлюк Трус—адзін з найздальнейшых беларускіх поэтаў Усходняе Беларусі. Радзіўся ў 1904 г. ў Меншчыне, а памёр у 1929 г., будучы студэнтам Менскага Унівэрсытэту. Хоць памёр без пары, Трус пакінуў па сабе вялікі сьлед у нашай літаратуры. Творчасць яго характэрнуюць глыбокі лірызм, сакавітасьць абразоў і вялікае багацьце й мілагучнасьць верша. З вялікай умеласьцю чэрпаў Трус з бел. народнай творчасьці. Яго стыль, які адзначаецца вялікім размахам і багацьцем тонаў, у значнай меры аснованы на народнай песні. Пісаў вершы й лірычныя поэмы, з якіх асабліва прыгожай ёсьць „Сірата Алесь“. Выдаў некулькі зборнікаў сваіх вершаў, многа друкаваў у розных часопісах а ў 1931 г. Беларуская Акадэмія Навук выдала яго „Выбраныя вершы“. Два першыя вершы і чацьверты Труса перадрукоўваем з яго зборніку „Вершы“ з 1925 г., а трэці — з „Выбраных вершаў“ з 1931 г.

Рэдакцыя.

Дзе з касою вострай, рانیцаю роснай
На мурог пракосах
Хмель я шклянкай піў.
У блакітнай высі, цёмна-сінім моры
Пагасалі зоры,
Зоры ды міганьні.
А ў ружовых далях, ой з-за лесу—бору...
Растапіла сонца мклівасьць сочна-раньнем.

У Купальскую ноч..

У купальскую ноч,
Над прасторамі вод
Цалаваліся явар з калінаю.
Як драмалі палі,
Засыпаў небазвод, —ў
Я спаткаўся з чароўнай дзяўчынаю.

Як драмалі палі,
А ў палёх ды туман,
Ох, туман малачай серабрысты,
Жыта—рунь паліваў
І кудзеліў твой стэн, —
Мы ступалі далінай імглістаю.

А ў даліне, ў цішы
Зельле-кветкі цьвілі —
Ты вяночкі віла прамяністыя,
Залаціўся агнём
Золак раньні ў далі —
Як мінулі даліну імглістую.

І пашлі,
і пашлі
Мы на вольны прасьцяг —
У прасторы палёў сінявокія.
Толькі сьпевы жніва,
Перазвоны жыцця
Усплывалі
далёка,
далёка.

Не разьвесісты гай
Гаманіў пад гарой,
Не зязюля ў гаі кукавала, —
У купальскую ноч,
Пры спатканьні з табой,
Ты аб шчасьці з запалам сьпявала.

Не на ўзмор'і чаўны...

Не на ўзмор'і чаўны
Ўдаль прастору вясны
Адплываюць і нікнуць ў тумане... —
Гэта постаці жней
Ў агняцёвце надзей,
Ў строях зор шалясьцяць на майдане.

Ў іх руках васількі,
На прыполе вянкi
І смуглявая горадасьць ва ўсьмешках.
Яны кветкамі з руж
Асыпаюць зару,
Спавіваюць жыццёвыя сьцежкі...

І шасьцяць каласы
Ў пацалунках красы...
Б'юць паклоны ў часы непагоды...
Як маўкліва стаяць,
Думы ў сэрцы таяць, —
Думы-казкі адвечных мэлёдый...

А як песьня ў цішы
Ўскалыхне дно душы,
Паліюцца акорды... міноры...
Тады з болью шыршы
Вечна хочыцца жыць, —
Каб аддаць сваю радасьць прасторам...

О, як хочацца жыць, —
Абнімаць гэту шыр...
О, як хочацца сэрцам ўпівацца і думаць,
Каб у змроках далін,
Нат каменны цвілі, —
Каб ня згасьлі адвечныя думы...

А ў палёх каласы
Ў ціхім звоне красы
Б'юць паклоны абветраным нівам...
І як сон ў цішыні,
Як пражытыя дні,
Песьня коціцца ціха... маўкліва...

Ой, у полі паляначка,
Там гуляла дзяўчыначка
Ды сеяла руту-мяту...
Ды з возера ваду брала,
Руту-мяту палівала
Ў будны дзень і ў сьвята...

Ой, у полі паляначка,
Там хадзіла дзяўчыначка,
Да сеяла з мятай ружы...
Расьці-ж, мая ружа-мята,
Цябе рваць будзе у сьвята
Мой міленькі дружа...

І пальцеца ў цішы
Песьня—водгук душы,
Песьня радасьці... смутку... і болю...
Дунай — жыта маўчыць,
Толькі плачуць сычы, —
Ў ціхой музыцы журыцца поле.

Ды як з мора чаўны,
На прасторы вясны,
Адплываюць і нікнуць ў тумане, —
Тонуць постаці жней
Ў агняцьвеце надзей, —
І шасьцяць — шаласьцяць на майдане.

Асеньняе.

Вёска, вёска —
Верасьнёвая прозалаць—кроў!..
Ну, аб чым ты сумуеш сягоньня?!
Майго сэрца журбою ня крой,
Яно—звон,
Павясноваму звоніць.

Ну, аб чым ты сумуеш?
Скажы!..
Ці шкадуеш, што вольныя ветры
Узрываюць быльнэг на мяжы
І нясуць яго ў цёмныя нетры?

Ці сумуеш, што ветры ў гаі,
Хіляць вербы да самага долу?..
Ой, ды смутку твайго не згаіць
У лісьцье-жоўтацьвецені кволям.

Вёска, вёска —
Верасьнёвая прозалаць—кроў!
Ну, чаго ты замоўкла сягоньня?
Майго сэрца тугою ня крой!
Яно—звон,
Павясноваму звоніць.

Радасьць.

Чалавек—гэта вір. Глыбокі і цёмны, дна якога ня ўбачыць. Ня ўбачыць і наогул таго, што дзеецца там, чым жыве таемная глыб гэтага віру.

Мы бачым паверхню яго, пералівы дзівосных хваль — то буйных, віхурна-ўзнятых, то дробных і кволых, як пераборы празрыстага ветрыку па струнах ціхае гарфы.

Мы бачым толькі паверхню, а ў глыб зазірнуць, пранікнуць туды, дзе таемным бяздоньнем зьвінулася цемра... О, каб пранікнуць туды! Каб разгарнуць гэты вір і ўбачыць усё, усё чыста, да самага дна...

Або сетку закінуць, каб выняць на сьвет хаця частку таго, што жыве ў таемным бяздоньні...

Мо'б бліснулі сьвятлом нябачаным ясныя пэрлы?

А мо' там—глей адзін, ціна, пясок?

Часам у пералівах хваль, што ськібамі рэжуць паверхню цёмнага віру, мы бачым адбітак насупленых хмар, душным цяжарам навіслых над намі. Тады мы кажам:

— Гэта—Сум.

А часам выблісьне сонца і хвалі заграюць вясёлкай, разарвуць, рассыпаць сонечны блеск у мільёны агнёў самацвітаў, расьсеюць навокал шчодрою жменьай іскры гарачыя. Тады мы кажам:

Гэта—Радасьць...

Сонца бывае рознае. То яно—палкае, шчырае — прынікае да самай зямлі, сьціскае яе ў сваіх моцных абнімках, цалуе смагла агнёвымі вуснамі. То атуляе нас, песьціць ціхай ласкавай цеплю, сагравае нутро, навізвае спакой. А то дык зусім нека дзіка, недарэчы выгляне з боку, з-за хмар—касавокае—і падражніць, пакпіць над дурным чалавекам.

Рознае сонца бывае.

І Радасьць бывае розная...

---

*) Міхась Зарэцкі (Косянкаў) — належыць да найздальнейшых маладых пісьменьнікаў Усходняе Беларусі. Выдаў шмат зборнікаў сваіх апавяданьняў і некулькі повесьцяў; з пасярод апошніх вялікай мастацкай вартасьцяй адзначаюцца „Сьцежкі-дарожкі“ 1927 г. і „Вязьмо“ 1932 г. Зарэцкі быў востра прасьледаваны большавіцкімі ўладамі за нацыянальна беларускі характар сваё творчасьці. Паходзіць ён з Магілёўшчыны. Зарэцкі ў галіне беларускай прозы выявіў вялікі талент і поўнасьцю апанаваў тэхніку сучаснае повесьці і новэлі. Яго апавяданьні і повесьці, густа пераплецены лірычнымі дыгрэсыямі і мастацкімі абразамі й эпіздамі, адзначаюцца вырабленым харошым стылем і вялікім багацьцем поэтычнае мовы. Апавяданьне Зарэцкага „Радасьць“ перадрукоўваем з яго зборніку „На чыгунцы“, Менск 1928 г.

* * *

Я сам сваймі вачмі бачыў той стол. Ён стаяў, неўзаметку прыткнуўшыся да вялізнае паліраванае шафы, у самым брудным кутку гарадскога рынку. Шафа стаяла паважна й салідна—такая шырокая, тоўстая, як гандлярка з суседняга рундука. Здавалася—во-во падшмаргне падольле, схопіць пад пахі акольныя рэчы і паплыве па кірмашовай гразі.

А стол гэты ціхенька, м-ўчком прытуліўся пад бокам у шафы і палахліва пазіраў на купцоў, не чакаючы ад іх нічога добрага. І праўда, калі хто й заўважыць яго, дык толькі штурхне пагардліва—і пашоў. Ён затрасецца на слабенькіх ножках, паенчыць і зноў прыхінецца да шафы.

Стол быў складаны: дошка на дзье палавіны. Цяпер адна з палавін недалужна зьвісла далоў. Быццам сароміўся стол сваіх ног і схаваў іх ад людзкіх паглядаў.

Я колькі раз прайшоў каля гэтага стала і ня прымеціў, каб хто ўсур'ёз ім зацікавіўся. Я думаў ужо:

— Навошта лам'е гэта вынесьлі? Хто яго купіць?

Але я памыліўся. Знайшліся купцы.

Я не гандляр і ня маю гандлярскага спрыту. Але я адразу згадаў, што яны хочуць, усур'ёз хочуць купіць гэты стол. Яны ня спыніліся нават, прашлі міма — нібы-то што... Але-ж гэты позірк і потым гэты стрымлены крок, разважаньне, нясьмелыя рухі рукамі ў той бок, дзе стол... О, нас з гандляром не паддурыш!

Яны былі ўдвух: паджылая жанчына і хлапец гадоў дзесяць.

Уся худая фігура жанчыны, твар яе, рухі—усё працята было тэй застылай смутнай сур'ёзнасцю, якую можа выснаваць толькі цяглае шмаггадовае гора. Дый вопратка—досыць зірнуць толькі: рыжая падзьдзеўка — абшарпаная, з плямамі; спадніца, убога абвісшая; чаравікі... не чаравікі, а так нейкі дзіўны, неда-рэчны абутак,—мабыць апоркі, ці што... З усяго выглядае гарота.

А хлапец? Што-ж хлапец... У яго —цікавасьць У яго й вочы—дык як ня вырвуцца толькі: бегаюць, гараць.

Яны прайшлі разы са два яшчэ воддаль, потым пастаялі, адварнуўшыся ў бок і тады падышлі ўжо к сталу.

Жанчына павярнула яго, паківала, а хлапец дошку падняў, зазірнуў. Потым яны пачалі таргаватца.

О, як таргавалася гэта жанчына! Яна надбаўляла толькі па дзесяць капеек і гандляра прымушала на столькі-ж збаўляць. Як яна ганіла стол! Колькі знаходзіла ў ім недахватку! Як спра-чалася з гаспадаром, калі той яго бараніў!

А хлапец усё нікаў каля стала і то-ж заганы шукаў. Калі знаходзіў, ён з пачуццём вялікай пабеды паказваў на іх. І вочы яго гарэлі шчырым здавальненнем.

Урэшце, яны старгаваліся і ўрачыста паняслі свой здабы-так праз рынак. Чуваць было, як яны ідучы, суцяшалі самі сябе, даводзілі адзін аднаму, што стол добры, што ён ня вельмі кі-

ваецца, што „тую ножку можна прыбіць“, што наогул заган асаблівых няма—ня горш за іншага новага.

Я прагледзеў усю гэту сцэну. Мне неяк не па сабе стала, я расчуліўся. І маё сэрца радзіла мне казку. Я раскажу яе зараз.

Але ці казка гэта? Мо' гэта так і было? Мо' гэта ня казка, а праўда жыцця?..

Гэта была сям'я рабочага. Сям'я такая... Гаспадар — чарна-рабочы, чалавек з вечна змораным тварам, на якім жыццё пасеяла столькі маршчынак, колькі перацягнуў ён тачак цяжкіх, набітых пяском. У якога жонка — жанчына, працятая тэй застылай смутнай сур'ёзнасцю, якую родзіць шматгадовае гора. І дзеці: дзяўчынка — трынаццаць гадоў, хлапец — гадоў дзевяць і другі—гады тры.

Жыла сям'я гэта ў убогай кватэры на акрайным брудным завулку. Кватэра ў іх у два пакоі. У вадным удоўж і ўпоперак ложка—гэта спальня. А другі—заля, сталоўка і г. д. Тут і мэбля стаіць, гэта значыць: шафа, стол і чатыры крэслы.

Гэты другі пакой шмат гадоў быў галоўным цэнтрам сямейнага жыцця. І праз увесь гэты час у ім быў пусты адзін кут. Недарэчна, дзіка пусты. Пусты—бо не ставала мэблі, каб запоўніць яго.

Гэты кут сваёй пустатой халадзіў увесь пакой, быццам глытаў бяздонным зевам сваім прыветлую цепль сямейнага шчасця. Ён не даваў звыцца ў сям'і радаснай, ціхай прытульнасці. Ён напамінаў, крычаў злорадасна аб бядоце, аб цяжкіх нягодах жыцця. Ён—страшэнна, жорстка пусты — уліваў пустату і ў жыццё гэтай сям'і.

Бывала так: зьбярэцца сям'я ўся, адпачывае. Ціхамірная згода гатова акутаць усіх сваім лёгкім крылом. Во-во ўжо, здаецца, прыдзе і цёпла зайскрыцца ў пакоі радасць.

Але зірне каторы ў пусты халодны кут і ўспомніць. І пяройдзе да ўсіх, і пратне ўсіх жорсткім паведам скразьнік няпрытульнасці, злосна выштурхне радасць з пакою.

Во як бывала...

І вось, урэшце, у сям'ю беднага рабочага прыйшла радасць. Яна ўвайшла ў хату разам з сталом, што прыцягнулі з рынку матка і сын. Яна зусім відочна, прыметна ўвайшла, як нейкая жывая істота.

Яе першая стрэла дзяўчынка-дачка.

Дзяўчынка ў трынаццаць гадоў... Як можна апісаць яе радасць? Ці ёсць словы такія—жывыя, агнёвыя, — якімі-б выказаць гэта? Ці мо' апісаць выяўленьне надворнае гэтае радасці? Мо' сказаць, як скакала яна, як пляскала ў ладкі? Мо, сказаць пра блеск яе вочак—чыстых, як у крыніцы вада?..

Не, лепей во што...

Яна пацалавала свайго мурзатага брата. Той пачаў быў яе сунімаць, усьцішаць. Бо ён-жа сур'ёзны зусім, ён з мамкай сам купляў гэты стол, у яго й шапка аблезлая на самыя вочы важна насунута. А яна тады абхапіла яго і пацалавала.

Сястра пацалавала брата. Сястра — брата... Ну, годзе, здаецца?...

Дык во як стрэла дзяўчынка радасьць.

Гэта было ўжо шэрай гадзінай. Неўзабаве прышоў гаспадар. Запалілі святло, пілі чай. Пілі, вядома, за новым сталом, хоць і нязручна было. Гаманілі, сьмяяліся. Дзеці дурэлі. Словам, было так, як заўсёды бывае, калі ў госьці прыходзіць радасьць.

А потым прачнуўся малы. Заплакаў, заенчыў у спальні — так жаласна, квола. Ён хворы, ён заўсёды плача, як прачынаецца. Дзяўчынка пабегла, прыцягнула яго.

— Ціху, дзетка... ціху, ну... Глянё, вунь стол... Паглядзі!...

У дзіцяці на твары застыла плаксівая міна. Часінку моўчкі глядзеў, плюскаў ад сьвету вачмі. Потым ажывіўся, матнуў паручката ручкамі.

— Стол, стол... Тата, гэта стол... Вунь ён...

І худзенькі тварык яго, яшчэ мокры ад сьлёз, сагрэўся любай чыстай усьмешкай.

Хацу на стол... сесьці хацу...

І яго пасадзілі. Рассунулі шклянкі і сярод іх пасадзілі. Сёньня-ж можна, сёньня тут радасьць, а радасьць — апека дзяцей. Ён сядзеў на сталі шчаслівы, здаволены, — ваяваў пабедна рукамі і гвалтаваў бесьперастанку:

— Стол, стол... гэта — стол...

Як скончылі чай, ня ўсталі з-за стала. Сядзелі ўсё, гаманілі, сьмяяліся. Была радасьць, была прытульнасьць і ціхае шчасьце.

А пасьля і зусім разышліся. Пачаў гаспадар. Ён выцер распараны твар, вальготна адкінуўся на сьпінку крэсла і зацягнуў грубым расшчэпленным голасам, рыпучым, як заржавелы блёк...

Дзеці ўраз падтрымалі яго. А тады і гаспадыня не ўцярпела: замылілася соладка і падваяла тоненькім-тоненькім галасочкам:

...У бары зязюля

Кукуе,

Ніхто зязюлі

Ня чуе...

І было так цёпла, так сьветла...

Бывае часамі, што сонца атуляе нас, песьціць ціхай ласкавай цеплю, сагравае нутро, навявае ціхі спакой...

Бывае сонца такое...

І такая Радасьць бывае...

Адам Гурыновіч.

(1869 г. — 14.I. 1894 г.).

Адным з многіх талентаў, якіх жорсткі і бязьлітасны лёс забраў нам у цьвеце веку, зьяўляецца Адам Гурыновіч. Аб ім мала ведаем. А што ведаем—ёсьць наўперад заслугай і добрым сьвядоцтвам вялікай культуры сваякоў ягоных, што сяньня яшчэ жывуць.

Проф. Браніслаў Тарашкевіч, у артыкуле сваім аб Адаме Гурыновічу,*) падае скромныя аб ім весткі, як біяграфічных так і тыя, што адносяцца да творчасьці ягонай арыгінальнай і перакладнай, а так-жа ягонай дзейнасьці ў кірунку зьбіраньня беларускага этнографічнага матар'ялу.

У мінулым годзе, дзеля ўшанаваньня памяці Адама Гурынові-

Адам Гурыновіч.

ча, з увагі на 40 ўгодкі ягонай сьмерці, я даў артыкул аб юбіляце **).

І дзеля гэтага лічу лішнім паўтараць тое, што сказана аб ім у гэных артыкулах (асабліва бліжэйшыя дадзеныя біяграфічныя).

А. Гурыновіч браў дзейнае ўчасьце ў рэволюцыйна-народніцкім руху 90-х гадоў XIX веку і як поэт шмат напісаў рэволюцыйных вершаў. Аб грамадзкай і рэволюцыйнай ягонай дзейнасьці, атак-жа аб ягонай працы, як этнограф, гаварыць тут ня буду. Скажу тут аб ягонай літаратурнай творчасьці (арыгінальнай і перакладнай). Апіраюся пры гэтым на ягоных рукапісах ***). А гэта-ж невя-

лічкая частка Гурыновіча. Большая частка і найважнейшая, пераважна пабеларуску пісаная, нажалі зьні-

*) Глядзі „Беларускі Звон“ № 3, Вільня, 1921 г.

**) „Беларуская Крыніца“ № 12, Вільня, 1934 г і „Шлях Момадзі“ № 3 (63), Вільня, 1934 г.

***) Рукапісы, у беларускай мове пісаныя, узяў я дзеля выкарыстаньня з Беларускага музэю ім Ів. Луцкевіча ў Вільні; пералічэньне твораў падана ў артыкулах вышэй прыточаных часопісаў. Некаторыя з іх, нагэтуль нядрукаваныя, падаю пасья гэтага артыкулу.

стожана ў сувязі з трасеньнем, прасьледам і арыштам царскімі ўладамі Гурыновіча, як рэволюцыянэра *)).

Адам Гурыновіч пісаў пабеларуску, вершам і прозай, польску і парасейку і перакладаў на беларускую мову польскіх, расейскіх і ўкраінскіх аўтараў, перакладаў поэзію і прозу. У перапісцы (польскай) падпісваўся Ежы (Юрка).

Беларускі нацыянальны твар поэты і агулам нацыянальны элемент добра выражаны наўперад у вершах наступных: „Да Мацея Бурачка“, „Што ты сьпіш мужычок“, „Што за звук ды так громка раздаўся“ **).

З першага відаць, які ўплыў на поэта меў Францішак Багушэвіш. Поэт кажа:

„Дзякуй табе, браце, Бурачок Мацею,
За тое, што ў сэрцы збудзіў ты надзею,
Што між братоў нашых знаходзяцца людзі
З кахаючым сэрцам і баляшчай грудзям.
Дзякуй табе, браце, і за тыя словы,
Што ўспомнілі звуки нашай роднай мовы,
Бяры, браце, дудку, наладзь і жалейку,
Няхай песьнь смутная ідзе у калейку
І будзіць у сэрцах мысьль аб лепшай долі,
Якой мы ня зналі дагэтуль ніколі“.

У вершы „Што ты сьпіш мужычок“, нагадваючы верш — пад такім-жа загалоўкам—расейскага поэты Кальцова, А. Гурыновіч, будзячы беларускі народ ад вяковай сьпячкі, вуснамі мужыкоў гавора аб іх соцыяльным і нацыянальным палажэньні, будзіць у іх пачуцьцё годнасьці людзкой, гавора аб іхніх соцыяльных ворагах—панох, і аб цару, які нібы абдараваўшы мужыкоў воляй,—пакінуў іх далей у соцыяльнай і нацыянальнай бядзе:

...„Бо хоць волю нам даў—
Розуму ні крошкі,
Ісьці жыць прыказаў
Ня відзя дарожкі,
Хаця скрось настаўляў
Вучылішч, гдзе вёска
„Букі-ас“ — наказаў
Навучаць бярозкай;
А раднога слаўца
Ніхто і ня чуіць,

Толькі так малайца
Саўсім ён сапсуіць
Ды навучыць рабя
Лаіцца паруску:
„С... сын я тебя
Засаджу ў кутузьку“.
„С... сын“ ці „пся маць“
А бое-ра бое,
Ці-ж ня могуць нам даць
Што кольвек другое?“

А ў вершы „Што за звук ды так громка раздаўся“—кажа Гурыновіч, што „звук“—гэта стогн, і

*) Арыштаваны ў 1893 г. у Вільні, у ўласным на той час будынку Гурыновічаў, пры вул. Пірамонт № 22. Так цьвердзяць сваякі Адама, названыя ў артыкуле Тарашкевіча і мalm.

**) Тры гэтыя вершы, а такжа „Ох, ох умру ад сьмеху“ і пераклады з Каспрэвіча („Вясна“), Міцкевіча („Вяляля“) надрукаваныя ў „Бел. Звоне“, Вільня, 1921 г.

„...гэты стогн быць ня можа,
Каб з грудзі ён выходзў аднэй, —
То ўвесь наш народ гэтак стогне
Над няшчаснаю доляй сваей“.

А народ стогне дзякуючы таму, што:

„...Ёсьць і рукі і шчырай ахвоты
Нам ня бракла да працы ніколі,
Але негдзе найсьці нам работы —
Ох, ня будзе нам хлеба, ні солі.
Мал надзел ад дзядоў нам астаўся,
Разьдзялілі сыны і яго,
А цяпер—глянь—як вузенок стаўся:
Два шагі тут ушыр усяго“.

Творчасьць Гурыновіча агулам пранікнута грамадзкім зьместам. Соцыяльны і нацыянальны элементы грунтоўныя, яны пераважаюць. У вышэй цытаваных вершах Гурыновіч прадставіўся, як мужыцкі сялянскі поэт, закрануў у іх істотныя балячкі соцыяльнага („ня будзе нам хлеба, ні солі“, „негдзе найсьці... работы“,) і нацыянальнага (няма „раднoga слаўца“, роднай школы), жыцця.

Па духу, па ідэолёгіі творчасьць А. Гурыновіча нацыянальная, і гэты элемент зьяўляецца і народным элеэнтам.

Адным з грунтоўных элеэнтаў, як сказана вышэй, ёсьць элеэнт соцыяльны, аднак у Гурыновіча ён не пераходзіць у партыйна-соцыялістычны кірунак.

Мова беларуская твораў Гурыновіча — часта поўная русыцызмаў і полёнізмаў, хоць у некаторых (напр: у ніжэй друкаваных) чысьціня мовы ў вялікай меры захаваная.

На аснове тых беларускіх твораў, якія мы пад рукой маем — можна сказаць, што творы Гурыновіча — ня так ужо далёкія ад твораў прыгожага пісьменства.

Моральнае значэньне твораў Гурыновіча — вялікае. Ён выказаў у іх чалавечае і грамадзянскае абурэньне проціў зьдзекаў з боку соцыяльных, нацыянальных, і політычных ворагаў народу, ня раз ужываючы сільных і вострых слоў (у вершах „Што ты сьпіш мужычок“, „Перш душылі паны, што шляхтай зваліся“), ён зьвярнуўся у сваіх творах да нізоў, да слаёў грамадзкіх, найбольш пакрыўджаных; даваў яркія антытэзы соцыяльныя („З гадоў голаду“ Арэшчыкі — пераклад, „Вечны рэволюцыянэр-дух“ з Янука Пранко і ў іншых), даваў у творах тое, што магло народ бараніць і будзіць да лепшага жыцця.

Любіў праўду і грамадзкую справядлівасьць і праводзіў іх, як поэт, у творчасьці сваей, ведаючы аб тым, што творчасьць — ня толькі павінна служыць самому хараству — мастацтву, але і ідэалам этычным, грамадзкім, нацыянальным, палітычным і інш. У гэтым веліч і актуальнасьць Гурыновіча.

Калі з гледзішча вымагаў літаратуры, як мастацтва, глядзець на творчасць Гурыновіча, то яна мае значэнне ня лішняе, але з гледзішча постулятаў этычна-грамадзкіх яна мае значэнне вялікае і актуальнае.

Так выглядае А. Гурыновіч у сваёй працы на літаратурным прасторы беларускім.

—== 3 недрукаванай спадчыны ==— Адама Гурыновіча

(Вершы падаём з усімі асаблівасцямі мовы поэты.— Я. Ш.).

Зцямнела на дворы і ціха кругом;
Казельчыкі толькі ў мураўцэ крычаць
І з далеку нейдзе, не накш за лугом,
Вясковых начлежнікаў гоман чуваць...
Цяпленкая ночка ціхонька сышла
І цёмнай пасьцілкай прыкрыла усіх:
І з шопатам ціхім над сьветам лягла
Ка сну калыхаці і добрых й благіх.
У хату увойдзіць, у прывен глядзіць:
Ці сьпіць гаспадыня, ці дзеткі ляжаць?
Ці сам гаспадар на палацях храпіць,
Ці гдзе непарадкаў якіх ня відаць?
Усюды спакойна і людзі ўсе сьпяць,
Прыкрыўшыся цёмнай пасьцілкаю ночы.
Адному мне толькі ня можна прызваць
Спакойнага сону; а мысьль лятучы
Маланкай праходзіць праз голаву мне
І тысячу думак адна за аднай
Ляцяць быдтам птушкі; і ў сэрцы на дне
Становіцца цяжка. Цясьней і гарчэй
Здаецца на сьвеце на гэтым жыццё.
Ох, думкі! каханкі і каты мае!
Куды ад вас дзецца? і што вы дасьцё,
Каб сэрца ня стогла, каб мысьлі свае
Глыбока, глыбока ў грудзі захаваць,
І песьняй вясёлай усё заглушыць.
Ох дарма! ня можацца даць
Вы мне спакайнасьці... А месяц блішчыць
Па сіняму небу йдучы. Паляджу
На ціхую ночку, на цёмнінкі лес
Лягчэй можа станіць, як там пахаджу
І смутак загініць, што ў душу залез.
І з гэткаю мовай на двор выхаджу.
Іду каля тыну... *).

---

*) Працягу гэтага верша ў рукапісах у сябе ня маем.

Б О Р.

Ох ты, бор, мой бор,
Бор сасновенькі!
Ты з каторых пор
Шуміш родненькі?

Мы з табой расьлі
Уздымаліся,
На аднэй зямлі
Гадаваліся.

Мы зжылісь з табой,
Бор наш родненькі,
Як з сваей сумой
Жабрак голенькі.

А з табой у нас
Долі роўныя;
Мы з табой якраз
Браты родныя.

Ні ў нас долі нет,
Ні ў нас шчасьцінька;
Апастыў нам сьвет,
Зямля матынька.

У другіх людзей
Зямля лепшая,
Там і жыць лягчэй,
— Праца меншая.

У пяску сваім
Мы кулаімся,
Ня ў прымер другім
Прабіваімся,

Па лясох другіх
Усё лепшая;
І ліства на іх
Усё страйнейшая.

У бару-ж шумяць
— Сосны-ёлачкі;
На сучкох тарчаць
Усё іголачкі.

А ў нашых людзёх
Усё сярмяжачкі
А ў іх кешанёх
Ні бумажачкі.

А і будзім ждаць
Часу добрага
Ды нуж выглядаць —
Што ёсь новага.

Ды ня будзіць-ж так
Векі вечныя.
А прыдуць ніяк
Часы лепшыя.

В я с н а.

Ты узноў да нас вярнулась,
Бледнай восені сястрыца!
Белай сукняй апранулась.

Ты румяна, сьветлаліца!

Ды, адкуль прышла мілая?
Гдзе жыла,—была далёка?

Мы це ждалі дарагая,
Выглядалі смутным вокам.

Зналі мы, што ты вярнешся,
Край ня кінеш нешчасьлівы;
Залатым лучом пральешся
На паля, лугі і нівы.

І лучом тваім цяпленькім
Аджыла узноў зямліца.

Зацьвіцеў цвяток красьненькі
Запаяла ў лузе пціца.

Скора ластаўкі гнязьдзечкі
Пад страхой начнуць зьвіваці,
І бацян зьяціць да рэчкі,
Рожных гадаў там іскаці.

Скора ў поля з песьняй звонкай
Артае пайдуць араці,

І пад песьню жаваронка
Прасіць стануць Божай Маці:

Каб жытцо было буйноя,
Сенаваць каб пры пагодзе,
Каб ўрадзіла не благоя
Усё у полі і гародзе.

А як зьберым усё з поля —
У гумно ў тарпу паложым,
Дык памолімся ў касьцэле
І табе ахвяру зложым.

Да жніва.

— А пайду-ж я, маці,
Ў поля жыта жаці!
Жыта зелянеіць,
Колас наліваіць;
Вецяр з ніўкі веіць—
Жнеяк прызваіць:
— Ды ўставайця, жнейкі,
Дзеўкі маладзенькі!
Ды скарэй вастрыця
Ржавыя сярпчкі,
Ды бардзеі пачніця
Вузенькі шнурчкі.
Бо пачну гуляці,
Ніўку калыхаці:
— Досыць табе, ніўка,
Ў полі красавацса;
Пара табе, ніўка,
У гумно схавацса!
— Ціха-ж, вецер, ціха!
Не рабі-ж ты ліха.
Плачыць ніўка, плачыць

Гнецса каласамі;
Нявідзіць—не бачыць
Жнеячык з сярпамі,
— Ой і гдзе-ж вы, жнейкі.
Дзеўкі, маладзенькі.
Вецяр каласэнькі
Хочыць вытрасаці;
Зерняткі паўненькі
Ў зямлю пакідаці.
— Ціха-ж, ніўка, ціха
Не рабі-ж нам ліха.
Рукі ўжо памлелі
Граблямі махаці,
Яшчо-ж не пасьпелі
Сена паграбаці.
Пажджы-ж, ніўка, трошка
Справімся нямножка.
Сяццо дазьбіраім
І дамоў пазвозім:
Ў тарпу наскладаім—
Тады сярпы возьмім.

* * *

Перш душылі паны,
Што шляхтай зваліся
Цяпер с... сыны
За нас узяліся.
Ані той, ані сёй
Не далі нічога
Нашу-ж працу у свой
Кяшэнь пакавалі,
Ды ці доўга-ж нам ждаць
З рукі іхняй ласкі,
І штораз спагадаць
Усім думкам паньскім.

Няхай хлопцы усе
Зьбіраюцца кучай
У таком хаўрусе
Станімся мы тучай,
Што дожджыку дась
У нашай злой долі,
Дух падойміць у нас,
Як рунь у тым полі.
А з тэй тучы, як гром
Сярод летняй ночы
Загручыць ўсім паном
Загуба у вочы.

К а т о к.

Сядзіць над вадою маленькі каток,
Глядзіць ён на рыбкі—разінуў раток,
Хацеў-бы дастаць іх, баіцца скікнуць,
Баіцца вадою ён ног абмакнуць.

А й хлопчык маленькі над ксёнжкай сядзіць,
Яе ён раскрыўшы на вершы глядзіць.
І рад-бы учыцца—хацеў-бы ўсё знаць,
Дык шкода галоўкі сваей бедаваць.

Ах! дарма мой хлопчык, напрасна дзіця, —
Пячоныя пташкі у рот ня лецяць.
Калі ты штокольвек захочыш пазнаць,
То мусіш ня мала над тым працаваць.

Р ы б а к.

Стаіць рыбак над вадою
Ловіць рыбіну вудою:
Стаяў, стаяў ён дзень цэлы —
Ані рыбкі ня прысьпела.
Скора сонца за лес сядзіць,
Аж за вудку нехта цягніць,
Учапіўся карась нейкі:
Такі дрэньнінкі, маленькі;
Рыбаку ён стаў казаці:
„Мяне варта адвязаці
І выпусціць, зняўшы з вуды:
Бо ці-ж варта вастрыць зубы

На маленькую такую,
Як я, рыбіну худую.
Пусьці ў раку—раздабрэю
Год, ці два—як раз прысьпею;
Як вырасту—смачны буду,
Учаплюся сам на вуду“.
Добра, добра, рыбак скажыць,
І той дурны, хто так кажыць
Ды на заўтра адкладаіць
І што маіць—то кідаіць:
Па мне, розуму не маіць
Хто злавіўшы—з рук пускаіць.

„Mužuskaja Prauda“ і „Гомон“.

Синтэтычны нарыс.

У мінулым 1934 г. прайшло 70 гадоў ад сьмерці слаўнага барацьбіта за вызваленьне зямель быўшага Вял. Кн. Літоўскага з пад маскоўскага панаваньня, Кастуся Каліноўскага, з імем якога звязаны першы ў беларускай мове рэвалюцыйна-вызвольны часопіс „Mužuskaja Prauda“. У тым-жа мінулым годзе споўнілася 50 гадоў ад часу паяўленьня, хоць пісанага па расейску, але зьместам беларускага, так-жа палітычна-вызвольнага часопісу „Гомон“. З гэтай нагоды часопісам гэнэмі і пасьвячаю гэты кароткі, сынтэтычны нарыс свой.

Абодва гэнэны часопісы—гэта першыя ластаўкі беларускага палітычнага вызваленьня. Але не паявіліся яны на беларускім небасхіле ні з сьго, ні з таго — здрадзіў іх дух часу, імкненьні і ідэалы, якія ў той час панавалі ў Эўропе. Цёплы, поўны жыцьцёвай радасьці і творчых сьвежых сіл, романтизм, які паявіўся ў канцы XVIII і ў пач. XIX ст., замяніўшы суровы і акасьцянены клясыцызм, у прыгожым пісьменстве і ў некаторых галінах навукі, узбудзіў новыя літаратурныя і навуковыя творы, будзячыся да нацыянальнага жыцьця народаў. У тым-жа часе, апрача романтизму ў літаратуры і навукі, паявіўся ў Зах. Эўропе і романтизм народна палітычны, які, замест песьняў аб красе і нядолі жыцьця народаў, замест навуковых досьледаў над гісторыяй і мовай народаў, радзіў барацьбу за лепшае, вольнае палітычнае і соцыяльнае жыцьцё іх. Вялікая Француская Рэвалюцыя, наполеонаўскія войны, нацыянальна-вызвольныя рэвалюцыі многіх паднявольных народаў у Эўропе ў першай палове XIX ст. народна-вызвольныя ідэалы гэнэны разьнеслі па ўсім сьвеце, а ўрэшце — спярша праз Віленскі ўнівэрсытэт, а пасьля праз унівэрсытэты расейскія, данесьлі і да Беларусі. „Mužuskaja Prauda“ і „Гомон“ зьяўляюцца роднымі дзецьмі гэнэных романтична-палітычных ідэалаў.

Беларускія адраджэнска-вызвольныя імкненьні шчыльна звязаны з тэй грамадзкай клясай, на якой беларускае культурнае і палітычнае самастойнае жыцьцё замёрла. Фармальна палітычная самастойнасьць нашага народу перастала існаваць на Люблінскай Уніі, а фактычна значна ласьней, бо аж да канца XVIII ст. Беларусь і Літва яшчэ шмат мелі палітычных і іншых правоў, якіх яны стойка баранілі.

Апошнім, сапраўды дастойным абаронцам астаткаў палітычнай і культурнай асобнасьці нашага народу і ўсіх беларуска-літоўскіх зямель быў слаўны Канцлер Вял. Кн. Літ. вялікі Леў Сапега. Беларускія магнаты, як пануючая і кіруючая кляса ў народзе, былі апошнімі абаронцамі палітычных правоў беларускага народу. Першымі пачынальнікамі палітычнага адраджэньня

гэтага народу былі ўжо прадстаўнікі дробнай шляхты, як клясы ўсё-ж дыкі асьвечанай і вольнай, няпрыгоннай, пры тым абяднелай і гэтым збліжанай да народу. Гэтая дробная і абяднелая, аканчальна не апалячаная беларуская шляхта, была адзінай свайго роду інтэлігентнай клясай у нашым народзе, якая зьберагла памяць аб яго мінуўшчыне і аб яго нацыянальнай асобнасьці і пры нагодзе ўзноў стала на чале гэтага народу. Гэткім быў К. Каліноўскі і многія з тых людзей, пры пасрэдніцтве якіх нарадзілася „Mužská Prauda“.

* * *

Часапіс — ці лепш зародак часапісу — „Mužská Prauda“ пачала выходзіць у Горадзеншчыне, праўдападобна ў Беластоку, у 1862 г. Друкаваная яна лацінкай, на двух бачынах аднаго лістка, разьмерам васьмёркі, у беларускай мове, з асаблівасьцямі Горадзеншчыны, з невялічкай дамешкай полёнізмаў. Крыху большым фарматам розьніцца ад іншых нумар сёмы. Наперадзе „Mužská Praudy“ азначаны парадкавы нумар, а ў канцы цана: „hrošy 5“. Усе нумары падпісаны мянюшкай — *Jaško haspada z rad Wilni*. Усіх дагэтуль ведамых нумароў вышла сем. З ведамых дагэтуль літаратурных крыніц вынікае, што пад успомненай мянюшкай крыецца слаўны паўстанец, дыктатар Літвы, Кастусь Каліноўскі.

Галоўная палітычна-грамадзкая мэта „Muž. Pr.“, да якой яна заклікае беларускіх сялян, гэта: пазбыцца расейскага цара, пазбыцца паноў і паншчыны, здабыць для сялян зямлю на ўласнасьць, не плаціць вялікіх і крыўдных падаткаў, служыць у краёвым войску і ваяваць толькі за волю свайго краю, калі хто на яго нападзе, мець вольнасьць трымацца тэй веры, якой трымаліся прэдкі народу і быць вольнымі людзьмі, як гэта было ўжо ў многіх, а ў многіх заводзілася, дэмакратычных дзяржавах Эўропы.

„Muž. Pr.“ заклікае беларускіх сялян да паўстаньня разам з палякамі проціў расейскага цара і проціў польскіх паноў. Палітычным сваім зьместам яна такім чынам адгараджваецца ад Расеі, як такой, з Польшчай-жа не зрывае, а зрывае толькі з панскай, пануючай клясай

Мэта беларускага ўчаства ў польскім паўстаньні — здабыць вольнае і шчасьлівае жыцьцё, вольнае ад паншчыны і вольнае ад палітычнага польска-дзяржаўнага цэнтралізму.

У часапісе гэтым, праўда, не спатыкаем ані разу слоў: Беларусь, беларускі народ. Гаворыцца там толькі аб „нашым народзе“ агулам, гаворыцца аб „мужыкох“, аб „мужыцкай долі“, аб „мужыцкім народзе“, аб „нашым краі“. Але край гэты і народ ягоны хоць дужа агульна, дужа асьцярожна, разважаецца як нешта асобнае і рознае ад Польшчы і палякоў. Заклікае гэты часапіс беларускіх сялян да паўстаньня разам з Польшчай, але з тэй, якая ідзе за „мужыкоў“ і якая гварантуе вольнасьць беларускаму народу і краю.

Ілюстрацыяй палітычнага і грамадзкага характару „Муž. Пр.“ няхай паслужаць вось гэтыя з яе выбаркі „О, zahrymić paša prauda i jak małanka pralacić pa świecie“... „Ad maskala i panou niema czeho spadziawacisia, bo jany nie wolnaści a hłumu i zdzierstwa naszeho choczuć... No niedouha jany nas buduć abdziraci, bo my pазnali hdzie siła i prauda i budziem wiedać jak rabić treba, kab dostać ziamlu i wolu“ (№ 1), „Kab narod nasz na wiek wiekau byu wolny i szczaśliwy“ (№ 2).

„Czaławiek wolny, kali maje kusok swajej ziamli, za katoru ani czynszu i abroku nie płacić, ani panszczyny nia służyć“...

„Nam wolnaści treba nie takoj, jakuju nam car schocza daci, no jakuju my sami mużyki pamieź saboju zrobimo... Nيامa czaho ždaci ad niekaha, bo toj tolki žnie, chto pasieje“ (№ 3).

„U nas adno wuczać pa szkołach, kab ty znau czytaci pa maskousku, a to dla taho, kab ciabie sausim pierarabili na maskala (№ 4).

..., Pad maskalom zabyci treba, szto jość u nas nasza bačkaŭ-szczyna“ (№ 5).

..., U Polszczy mużyki taksama, jak i wy spadziejaliś na cara“...

..., Pamoh-by i nam Prancuz, jak pamahaje mużykom u Pol-szczy, ale mużyki mauczać, a car kaža, szto jany dawolny...

„Nia tak dumali mużyki u Polszczy“...

Stańmo družna razem za naszu wolnaść, jakoj nia było naszym dziedam i bačkam“ (№ 7).

Беларускі народніцкі характар „Муž. Пр.“ пацвярджае так-жа і факт адносінаў яе да рэлігіі. Яна (№ 6) гарача выступае ў абароне уніі. І гэта зразумела. Праваслаўе было тады, як і цяпер, аружжам маскоўшчыны, а лацінскае каталіцтва аружжам польскасьці. Адно і другое было сымболом народнага ўціску. Унія-ж наадварот: гэта была фактычна мужыцкая народная вера, пагарджаная пануючымі, як і сам „мужык“ беларускі.

Словам, „Муž. Пр.“ гэта тыповы беларускі пачаткава-народніцкі часапіс. Праўда, у ім яшчэ пануюць традыцыі Вял. Кн. Літоўскага, але праз гэныя традыцыі, асабліва на тле часу яго выхаду ў сьвет, відацца ўжо зародкі новых беларускіх вызвольна-нацыянальных ідэяў. „Муž. Пр.“ гэта прадвесьніца і пачынальніца палітычна-соцыяльнага вызваленьня беларускага народу, як складовай часткі ўсебаковага нацыянальнага адраджэньня ягонага, гэта ранішняя зорка на беларускім небасхіле, якая азнаймляе беларускаму народу ўсход сонца і будзіць гэты народ да долі і волі.

* * *

Думка беларускага палітычна-соцыяльнага вызваленьня, за-сеяна „Муž. Прадаж“, марна не прапала, а жыла і разьвівалася далей. На дваццаць другім годзе пасья выхаду яе ў сьвет, паявіўся новы беларускі палітычны часапіс „Гомон“. Часапіс гэты сапраўды ёсьць прадаўжэньнем „Муž. Пр.“ і яе дапаўненьнем.

„Гомон“ быў органам беларускіх народнікаў-рэвалюцыянераў, меўшых сваю сэкцыю пры расейскай „Народнай Волі“, сярод якіх бадай галоўную роль іграў слаўны Ігнат Грынявецкі, згінуўшы ад бомбы, якую кінуў у цара Аляксандра II у 1881 г. Часапіс гэты вышаў на трэцім-чацьвертым годзе па сьмерці Грынявецкага.

Выдаваўся „Гомон“ шапіраграфскім спосабам, у расейскай мове, фармату больш-менш нормальнага сшытка. Дзе выходзіў—напэўна няведама. Можна дагадвацца, што ў Пецярбурзе, дзе быў галоўны цэнтр беларускай студэнскай рэвалюцыйна-народніцкай моладзі.

Усіх нумароў „Гомону“ было толькі два. Ведамым ёсьць толькі № 2, з датай 15 лістапада 1884 г. Аб нумары першым, што ён быў вышаўшы, успамінаецца ў № 2. Ці ён аднак гдзе захаваўся—няведама.

Адзін арыгінальны экзэмпляр „Гомону“ нумару другога і так-жа адзін экзэмпляр копіі з яго, — якой я карыстаўся для гэтых нарысаў,—знаходзіцца ў Беларускам Музеі ў Вільні.

„Гомон“ складаецца з наступных артыкулаў: Бёлорусское революціонное обозрѣніе, Внутреннее обозрѣніе, Корреспонденці і з артыкулу неазагалоўленага аб нацыянальнай праблеме.

Ідэовы зьмест „Гомону“, вылажаны цалком выразна ў артыкуле першым і апошнім—гэта барацьба за палітычную і эканамічную самастойнасьць Беларусі ў агульна-расейскай фэдэрацыі.

Першы артыкул, абгаварыўшы тактыку барацьбы беларускіх народавольцаў і іх адносіны да расейскай „Народнай Волі“ і труднасьці, якія яны ў сваіх пачынаньнях напатыкаюць, канчаецца гэтак: „Но как-бы не велики были эти трудности, мы, поскольку это будет в наших силах, положим первый камень для фундамента федеративной самостоятельности Бёлоруссии“...

Беларускія народавольцы, як гэта відаць з „Гомону“, з боку многіх расейцаў напатыкалі нямала перашкод і сумніваў у вартасьці іх працы. Ужо тады яны нашых барацьбітоў за Беларусь страшылі нацыяналізмам і сэпаратызмам. Вось-жа артыкул аб нацыянальнай праблеме адбівае закіды, абасноўвае паняцьце нацыі агулам і беларускай у асобнасьці, а так-жа пасвойму бароніць правоў беларускага народу на палітычную і эканамічную самастойнасьць у агульна-расейскай фэдэрацыі. Вось хоць некаторыя даслоўныя выбаркі з апошняга артыкулу ў „Гомоне“, які яскрава пацвярджае вышэй сказанае.

„Считаем необходимым энергично защищать Бёлоруссию, как от польскаго, так и от великороссійскаго насилія... Всѣ особенности Бёлоруссии дают права на автономную федеративную самостоятельность в семьѣ других народностей Россіи в будущем“...

У новаўзгадаванай беларускай інтэлігенцыі „не будет того бессознательнаго узкаго націоналізма, который называется обы-

кновенно „духом“,—у нея не будет—бѣлорускаго духа,—но за то она будет проникнута сознательным народничеством“...

Беларуская інтэлігенцыя павінна звярнуць сваю ўвагу не на „развіццё бѣлорускага языка і на развіццё бѣлорускай народнай гордасці і сепаратызма“, але яна павінна выставіць „на першы план эканомічнае ўлучэнне і палітычнае развіццё краіны... При такой постановкѣ бѣлорускага пытання, Бѣлорусам нельга было бы назваць сепаратістамі... Нынѣшні гістарычны момант з'яўляецца найбольш зручным для пробуджэння Бѣлорусіі, якая пры дружнай работѣ і барацьбе нашай інтэлігенцыі перародзіцца для новай самастойнай жыццёвай і займець почеснае месца сярод іншых федэрацый Расіі на пачатках свабоднага злучэння з імі“...

* * *

Маём мы ўжо, такім чынам, агульнае паняццё аб „Муžыскай Праудзіі“ і аб „Гомоне“ Для поўнасьці нашых нарысаў дакінем слоў колькі параўнанняў між імі.

Цэнтрам і асновай імкненняў „Муž. Рг.“ была Польшча. Каля яе, як каля свайго ядра, мела тварыцца федэрацыя, — аб якой там яшчэ выразна не ўспамінаецца, — народаў быўшага Вял. Кн. Літоўскага. У „Гомоне“ ўжо яўна спатыкаем ідэю федэрацыі, але ўжо з Расеяй, чаго вымагалі тагачасныя гістарычныя палітычныя варункі Беларусі.

„Муž. Рг.“ пісалі і выдавалі беларусы каталікі польскай культуры, а сярод беларускіх народавольцаў-гоманцаў ужо паяўлялася беларуская інтэлігенцыя праваслаўная. Першыя яшчэ аглядаліся на Польшчу і на традыцыі Вял. Кн. Літ., а другія лучылі лёс Беларусі з Расеяй і ўжо аб традыцыях Вял. Кн. Літ., калі ня лічыць Грынявіцкага, бадай ня помнілі нічога. Гэтыя інтэлігенты ўжо не называлі сябе літоўцамі, як гэта рабіў Каліноўскі і нават яшчэ Грынявіцкі, але выразна беларусамі. Яны ўжо перасталі жыць традыцыямі Вял. Кн. Літоўскага.

Можна смела сказаць, што на беларускіх народавольцах, што групаваліся каля „Гомону“, ці мо' яшчэ лепш: на самым „Гомоне“ — традыцыі польскія, шляхоцкія, літоўскія адмерлі цалком. Такім чынам „Гомон“—гэта сапраўды далейшы і зваротны пункт у беларускай палітычна-вызвольнай думцы. „Гомон“, як мы ўжо бачылі, усе беларускія землі заве беларускімі, а ўвесь народ наш беларускім і сьне выразныя думкі аб яго палітычнай, сацыяльнай і эканомічнай самастойнасьці, чаго так выразна і ў такой меры, у „Муž. Рг.“ яшчэ не спатыкаем.

Заходзіць так-жа розніца між „Гомонам“ і „Муž. Рг.“ і што да ідэалёгічных асноваў іх. „Муž. Рг.“—гэта часапіс, які-бы можна было сьняць назваць беларускім радыкальным і сялянскім, або народным радыкальна-дэмакратычным, а „Гомон“—гэта ўжо часапіс з ідэалёгіяй—хоць яшчэ не марксоўскай,—але па свайму

соцыялістычнай, які ў аснову будучай Беларусі кладзе, як выразна аб гэтым сам кажа, „научный социализм“.

Калі-ж урэшце ідзе аб беларускі нацыянальны элемент, як такі, дык яго ў „Муž. Рг.“ можна бачыць толькі ў тым, што яна была пісана пабеларуску і што бараніла палітычныя і эканамічныя правы беларускага народу.

У „Гомоне-ж“ шмат больш беларускага нацыянальнага „духу“, хоць ад гэтага ён энэргічна адкараскваецца. У „Гомоне“ беларускі народ—гэта народ самастойны, розны ад іншых славянскіх народаў, а так-жа мова яго, псыхіка, абыхай, — усё рознае, асаблівае, беларускае. Ужо гэтакі пагляд на беларускі народ сапраўды мае ў сабе нямала беларускага нацыянальнага элементу. Праўда, „Гомон“ ці з пракананьня, ці мо' з тактычных паглядаў, каб не дражніць расейскіх патрыотаў-імперыялістых, якія здараліся сярод народавольцаў, заяўляе, што Беларусь да сэпаратызму ня імкнецца, што справу разьвіцьця беларускай мовы і культуры трэба пакінуць „любителям“, бо галоўнай мэтай бел. народавольцаў павінна быць фэдэрацыйная самастойнасьць Беларусі і эканамічны яе дабрабыт, — то ўсёждыкі гэта ўсё не зьмяняе ў ім—наадварот павялічвае—вялікую дозу беларускага нацыянальнага элементу. Сам факт разважання нацыянальнай беларускай праблемы і адгароджваньне ад беларускага нацыяналізму, гаворыць аб яго існаваньні, аб патрэбе з ім лічыцца і аб патрэбе заняць да яго адпаведнае становішча.

Дык пытаем урэшце, што важнейшае для беларускага народу: „Муžыцкая Прауда“, ці „Гомон“? Здаецца, не памылімся, калі скажам, што абодва гэтыя часапісы важныя кожны ў сваім часе, у сваіх варунках і ў сваім значэньні. „Муž. Рг.“—гэта першае зьрнё, першы пачатак беларускай палітычна-вызвольнай думкі, а „Гомон“—гэта тэй-жа думкі прадаўжэньне. Тое, аб чым „Муž. Рг.“ пісала дужа агульна, імгліста, „Гомон“ называў па імені.

„Муž. Рг.“ да беларускага нацыянальнага прынцыпу як таго, да паняцьця бел. народу, як нацыі яшчэ дужа далёка. Сусім да яго блізка „Гомон“, на які прынцып гэны ўжо насядае, хваляй сваей яго залівае, але й „Гомон“ ад яго поўнага зразуменьня, ад яго прыняцьця ў сваю палітычную ідэолёгію, яшчэ ўхіляецца і адмаўляецца.

Але нядоўга ўжо прынцып беларускай нацыі дабіваўся ў дзьверы беларускага вызваленьня, каб даць яму новыя творчыя сілы і ськіраваць беларускі народ на шлях усебаковага нацыянальнага адраджэньня і соцыяльна-палітычнага вызваленьня. Калі расейскія народавольцы, а ў іх ліку і беларускія, гінулі на царскіх шыбеніцах, тады разьлягаўся новы творчы кліч да беларускага народу слаўнага Фр. Багушэвіча: „Не пакідайце мовы нашай беларускай, каб ня ўмёрлі“.

Кліч-жа гэны якраз і выражае той нацыянальны прынцып, які лёг у аснову сучаснага адраджэньня і вызваленьня беларускага народу.

Культура й загады нацыянальнае працы.

„Naturalia non sunt turpida“... Натуральным правам і загадам у чалавека будзе імкненне да шчасся, пасколькі гэнае імкненне мае грамадзкі характар, а ня вузка-эгоістычныя рамкі. Рэалізацыя гэнага ідэалу ў адзінкі ляжыць на лініі жыццёвай кожнага народу, на ўлонні якога адзінка вырасла.

Ці магчымае зьдзейсненне гэтага ідэалу ў нашым шырэйшым разуменьні без асноведзі народу?—Бязумоўна так, калі падыходзіць да пытання абстрактна. І адкажам не, калі мецім наўвесе канкрэтныя формы, канкрэтныя людзей, якія дайшлі да некаторага роўня культурнага.

Лінія чалавецкае адзінкі нармальнае, здаровае перасякаецца з лініяю ейнага асяродзішча, а значыцца ў сучасных умовах існавання грамадзянстваў, з лініяю, шляхам жыццёвым свайго собскага народу. І пачынаецца паміж імі супрацоўніцтва. Кожная з дзвюх старон нешта дастае й нешта дае. Народ дае сваю мінуўшчыну, свае формы, сваё багацце ўва ўсіх магчымых праявах, дае магчымасць фізычнага існавання, дае веру ў сэнс змаганьня, дае на канец веру ў сапраўднасць высокіх ідэалаў. Народ хоча аднаго — бязупыннага развоу сваіх цэннасцяў ува ўсіх шматлікіх галінах жыцця, якія ўварункованы ягонымі гістарычнымі, эканамічнымі і сацыяльнымі ўмовамі.

Гэнае дамаганне праяўляецца ў тым, што мы завём культураю. Зьмест пайма культуры вельмі багаты й рознакі, залежна ад таго, адкуль да яго падыходзіць. Культураю ў сэнсе прадмету называем усе паасобныя элементы творства чалавека ад пачатку ягоных дзён. На гэны скарб складаюцца ідэі, абычаі, веранні, вынаходы, спосабы працы, установы грамадзкія й рэлігійныя, праявы мастацтва й побач гэтага ўсе прадметы матар'яльныя, чалавекам выпрадукаваныя ці прыспасобленыя з мёртвае прыроды. Дык трэба нам аддзяліць культуру матар'яльную ад культуры духовае. Яны абедзве далёка не заўсёды маюць аднолькавую вышыню ў паасобных адзінах, грамадаў, народаў.

Нас тутака будзе цікавіць толькі пытанне культуры нематар'яльнае. Часта нам цяжка, амаль немагчыма, аддзяліць чалавека ад ягонае вопраткі, ад памешканьня, аднак было-б памылковым глядзець на адзінку скрозь прызму ягонае формы. Адзінка выклікае ўсе праявы духовага жыцця. Формы могуць выгінаць, абрабляць чалавека паводле аднаго ўзору, калі-ж адначасна ня будзе ў форме зьместу трывалкага й багатага, форма ня трымацімецца. Прыклады гэныя бачым на сабе, у штодзенным

жыцці, асабліва ў нашых нацыянальных падзеях. Культура гэта ня толькі скарб элементаў, гэта заўсёдная дзейнасць чалавека ў адносінах да прыроды, да людзей, да псыхікі собскае і чужое.

Культура паймо грамадзкае. Адзінка паасобная, пакуль яна ня злучана з грамадою, калі і пакідае па сабе цэннасці, дык яны прападаюць бяз ніякае вартасці. Культура мае вартасць, калі яна не застыўшы, калі яна ня схованая ў скрыні і не зачынена ў габлётках. Гэныя цэннасці музэальныя, архіўныя, жывуць дзеля нас настолькі, насколькі выклікаюць у нас рэха, агонь, насколькі мы й тыя багацьці, сустрэнуўшыся з сабою, пачуем нешта супольнае, калі ў нас адгукнецца пачуццё, як на нешта сваё, роднае, ці блізкае ў сэнсе блізкасці агульна чалавецкае. Калі няма гэнага зьявішча, дык няма вартасці ў дадзеным элеменце культуры. Толькі суб'ектыўныя адносіны зьяўляюцца тутаква важнымі й яны вызначаюць вартасці вытвораў культуры.

Не хачу казаць, што найвыдатнейшыя выплады духа й гэнія ў галіне музыкі ці малярства ці архітэктуры не зьяўляюцца культурнымі цэннасцямі, дзеля таго, што яны чужыя й далёкія нашаму, скажам, селяніну. Толькі гэныя цэннасці ня маюць ніякага дзеяння дынамічнага на рост унутраны чалавека, яны ня выклікаюць ахвоты, імкнення прысвоіць іх сабе, дык няма ў іх дзеля гэтага грамадзкага характару.

Ровень культуры народу вызначаецца роўнем культурным масаў й адначасна колькасцю адзінак, якія стаяць вышэй над гэным роўнем. Ня глядзячы на свомы нам нахіл да дэмакратызму, трэба сказаць, што аканчальна гэная дробная жменька „культурных павадыроў“ выбірае шляхі, па якіх ідуць сябры дадзенага згуртавання—народу. Гэнае павадырства зусім натуральны фактар, толькі-ж імкненнем нашым павінна быць, каб ровень масы падымаць вышэй. Раўнаваньне каб ішло на вярхі, а не каб вярхі тарнаваліся да нізоў.

Кожнае дзіця нарадзіўшыся на свет, лучае на ўлоньне культуры свае нацыі. Гэта ня пусты сказ, што щчасьце можна мець толькі пад сваім небам. Сяньнешні поступ навукі аб спадакаберніцтве паясьняе нам, што чалавек паяўляецца на свет з вагromністаю колькасцю розных свомасцяў і нахілаў, працаваных у гэных, а ня іншых умовах. Дык і культура, з якою дзіця сустракаецца ад першых дзён, яму робіцца блізкаю, чэрпае яно з яе сьведама й нясьведама да таго момэнту, калі прабуджаецца ў дарослага ці дараستاючага ахвота выступіць дзейна на ніве культурнай. Роля кансумэнта культуры трывае цераз цэлае жыццё, аднак неабходна, каб прышла часіна на ролю вытворцы культуры.

Найчасьцей вытворцамі культуры й будуць тыя вярхі — „павадыры культуры“. Як гісторыя паказвае, гэнае зьявішча праведзенае да канца, значыцца максыма аб арыстакратызме ў культуры, азначае заняпад ці культурнае эпохі ці прынамся пэ-

рыяду ў жыцці народу ці народаў. Адначасна ня можам забывацца, што культура нацыянальная гэта не падзеі аднае ці некалькі групаў адзінак. Культура вырастае з пакалення ў пакаленне і яна супольнае багацце народу. Дык ня будзем дзівіцца, што спробы, якія наглядаем навоchna ў сучаснай Расеі, збудаваць культуру новую, пакінуўшы на старане старую спадчыну, як нешта чужое, кончыліся перамогаю стыхій народнае і паклікалі на гўтар тайніцаў нацыянальных тых волатаў паззіі, літаратуры і ўсіх родаў мастацтва, якія ня мелі нічога супольнага з марксызмам ці ленінаўскаю лініяю. Гэта кліч жыцця, які мацнейшы аканчальна за ўсе праграмы будаўніцтва грамадзкага ці дзяржаўнага. Культура будзе заўсёды адказам агульным на спрадвечныя пытанні, якія непакоілі чалавека і чалавецтва. Культура гэта функцыя паглядаў і імкненняў вельмі розных у паасобных пэрыядах, аднак шмат шырэйшых, як можа гэта прыдавацца прадстаўніком аднаго пакалення. Дык калі культура гэта адказ на тое, чаго мы хочам, па што жывём, да чаго мы імкнемся, ня будзе тады яна адною падсумоўкаю дасягненняў матар'яльных, перамогаў над сіламі прыроды. Залежна ад дасягненняў у розных галінах жыцця чалавек толькі перамяняецца сам і перамяняе сваё асяродзішча.

Дык вось дзеля чаго можна казаць тое, што я адцеміў на пачатку сваіх разважанняў. Абстрагуючы ад таго, ці культура мае сваё асобнае надчалавецкае жыццё (Гэгэль) і што народ зьяўляецца ўцелаішчаннем гэтае місіі, трэба сказаць, што бязумоўна чалавек дасьпявае ў сабе і знаходзіць адказ на пытанні аснаўныя толькі на ўлоньні народу і ягонае культуры.

Шлях развою культуры вельмі няроўны. ён стульна злучаны з падзеямі таго фундаменту, з якога вырастае і на якім стаіць культура. Наглядаюцца ўздоймы і заняпады культураў у сувязі з крызісамі ўнутры аснаўных фундаментаў, на якіх базуецца культура, або ў сувязі з агульным заблытаньнем і зьнявераньнем у сэнс жыцця ў сусьветным маштабе. Сяньня кажуць аб гэтым крызісе цэннасьцяў рознакіх. Кажуць, што гэта зьявішча сусьветнае. Аднак ня зусім слушна. Калі крызіс існуе, дык паказвае на тое, што гэтыя вось нязьменныя мэанты ў жыцці зьяўляюцца нечым асабліва важным, што чалавек залгаўшысь, губляе магчымасьць свайго поступу, што „вера“ выключна ў сілу грубую не азначае перамогі над жывым жыццём.

Бліскучымі, яркімі прыкладамі магутнасьці веры, ідэі зьяўляюцца сяньня некаторыя народы ў Эўропе. Прыкладам між іншым будуць Ліцьвіны. У іхным жыцці ўнутраным ідуць спрэчкі, ёсьць там змаганьне на розных фронтах паміж сабою. Ня глядзячы на гэта — свабодны ўздойм нацыянальнага жыцця, узбагачваючы магутна культуру, паказвае, што вера ў ідэал, што напружаньне ўсіх сілаў дзеля ідэальнае мэты, спрычыняецца да шырокага, поўнага жыцця адзінак.

З вышэй сказанага зробім некалькі практычных вывадаў. Адносіны да чужога культуры могуць быць пазытыўныя, нейтральныя й ад'емныя. Ад'емныя адносіны будуць інэртныя або дзейныя (контракцыя).

Актуальныя ад'емныя адносіны могуць быць вельмі дадатнім з'явішчам дзеля роднага культуры. У гэткім змаганні крысталізуецца востры пагляд на сябе і на чужых, вучыць яго больш быстра аглядацца на ўсё, паказаць лепш сваё роднае багацце й хараство. Гэныя адносіны выклікаюць зацікаўленне да свайго ў дагэтуль бяздзейных, змаганьне будзе кузняю, дзе куюцца на вагні маладых парываў і лятуценняў новы скарб. Змаганьне прывучае цаніць і даражыць сваімі малымі дробязямі ў форме абычаяў, вопраткі, песняў, слова і г. д. Змаганьне гэткае культурнае паклікае большую колькасць кансумэнтаў культуры, заахвочваючы да вытворства, яно зьдзейснічае загад масавага распаўсюджвання культуры. Трэба помніць, што туга да дзейнага ролі ў будаўніцтве культуры вялікая й недахоп сваіх рамаў, калі да гэтага падыходзіць яшчэ націск чужога культуры, кідзе адзінкі жывыя на чужое ўлоньне, дзе яны маюць магчымасць гэнага дзейнага жыцця. Змаганьне гэнае патрабуе сваіх павадыроў на мясцох. У першую чаргу трэба іх падрыхтаваць ды зарганізаваць ужо гатовых, якія дагэтуль яшчэ ня згуртованы, трэба значыцца заактывізаваць наш нацыянальны капітал і культурны і чалавецкі.

Актывізацыя культурнага капіталу робіцца ў нас у прэсе, у выдавецкім руху ды ў арганізацыях культурна-просветных. Усенька гэта ў слабым і надта слабым тэмпе. Актывізацыя-ж людзкога матарыялу бадай зусім не праводзіцца. Праўда, пара благая, умовы вонкавыя бязумоўна не спагадаюць... Аднак гэта нешта неабходнае. Каб маса перастала быць выключна натоўпам, трэба каб мы маглі ў ёй згледзіць паасобных адзінак, павадыроў натуральных. Трэба распаўсюдзіць нашае багацце культурнае й тады толькі мецімем актыўных, масавых будаўнічых нашага новага культуры. Варштаты працы дзеля будучых будаўнічых, хаця й невялікія, ёсць у арганізацыях эканамічных, асветных і культурных.

Севяране—беларускае племя.

У нас прывыклі думаць, што да беларускага народу належылі толькі тры плямёны—Крывічы, Дрыгвічы й Радзімічы. Гэткі пагляд знаходзім дагэтуль у падручніках гісторыі Беларусі, у гістарычных артыкулах і іншым. А тымчасам аказуецца, што некаторыя іншыя плямёны былі беларускія. Гэтта падамо апошнія навуковыя дадзеныя аб нацыянальнай прыналежнасці Севяран.

Наагул кажучы, Севяране або Север у IX — XII в. займалі ўздысенныя ці—начай кажучы — прастор ля р. Дзясны (левы прыток Дняпра) і яе прытокаў. У XII в. ў Севяран былі гэтакія гарады-месты: Чарнігаў, Пераяслаў, Пуціўль, Ноўгарад Северскі, Трубчэўск, Курск і іншыя.

У навуцы да апошняга часу Севяран пераважна залічалі да ўкраінцаў. Праўда, А. Шахматаў у варт. „Къ вопросу объ образованіи русских нарѣчій и русских народностей“ прызнаваў іх „сярэднярусамі“ ці — начай кажучы — лічыў Севяран аднымі з прэдкаў Белар., але пазней(у працы „Введение въ курсъ исторіи руск. языка“ ч. I. 1916 г. і інш.) адносіў іх да плямён украінскіх.

Было колькі прычынаў уважаньня Севяран за племя ўкраінскае. Сяліба Севяран была побач і з сялібаю ўкраінскага племені Палян і прызнаваных Украінцамі Дзераўлян (на ўсход ад Дняпра Севяране, на Заход — Паляне й Дзераўляне); хіба меншая граніца ў Севяран была з беларускімі плямёнамі — на паўночным захадзе з Радзімічамі, што займалі Уссожжа, і на паўночным усходзе з Вяцічамі, што жылі над Акой і яе прытокамі. Даволі было із Северскае зямлі пераплысці Дняпро, каб апынуцца ў сталіцы даўнейшае й сучаснае Украіны—Кіеве.

Географічнае палажэнне было прычынаю, што Севершчына ў канцы IX в. ўходзіць у склад Кіеўскага княства і з малымі перарывамі астаецца ў ім да 1054 г. Адгэтуль (ад 1054 г.) Севершчына творыць асобнае гаспадарства на чале з галіной Рурыкавічаў, але ажно да татарскага знаходу, ня зрывае палітычнай сувязі з кіеўскім цэнтрам, у той час як смаленскія Крывічы толькі якісь час былі ў слабой сувязі з Кіевам, а Полаччына адразу вытварае ў сабе апырчоны цэнтр, незалежны ад Кіева. Чарнігава-северскія князі ня страцілі права да кіеўскага вялікакняскага пасаду. Галоўныя северскія гарады—Чарнігаў і Пераяслаў — упамінаюцца побач із Кіевам у ўмовах Рурыкавічаў із Грэкамі *).

*) У палавіне XIII в. Северскае княства ўходзіць у склад новаўтворанага Бранскага ўдзелу. У пачатку XIV в. Севершчына належыць да агульнабеларускага гаспадарства (Вял. Кн. Літоўскага), у каторым была да пач. XVI в. Каля 1500 г. Севершчына была заваявана Масквою. Адгэтуль у працягу 100 год Беларусы стараюцца вярнуць яе назад, што й удалося дапярэ ў часе Дзеўлінскага міру з Масквою, калі Севершчына была вернена Вял. Княству Літоўскаму.

Калі ў пал. XVII в. за Хмяльніцкага настае адраджэньне ўкраінскае гаспадарсьцэвенасьці, паўстае гэтманства на Слабадзкой Украіне, а Беларусь перажывае ўпадак і ад яе адбіраюць ці мала земляў, у тэй лічбе Севершчыну, апошняя была прылучана да „казацкага“ (ўкраінскага) аўтаномнага гаспадарства і была ў ім ажно да яго зьніштажэньня Масквою ў 1777 г. У часе быцця Севяран пад Украінаю былі арганізаваны ў Севершчыне тры казацкія палкі: Старадубскі, Чарнігаўскі й Нежынскі. Гэтак з паміж Севяран паўсталі казакі*).

Апошняя ня меней важнаю прычынаю залічэньня Севяран да ўкраінскіх плямён было тое, што цяперака паўднёвая часьць даўнейшай зямлі северскай занята ўкраінскай моваю.

У 1927 г. выйшла праца проф. Маскоўскага ўнівэрсытэту П. Растаргуева п. н. „Северско-белорусский говор“**). Аўтар пачаў працаваць над сваёй тэмаю на раду акад. А. Шахматава, катораму й пасьвяціў сваю працу. П. Растаргуеў паходзіць із м. Старадуба ў Чарнігаўшчыне, значыцца з цяперашняга цэнтру таго дыялекту, адумысловым дасьледаваньнем каторага ён заняўся. Местапаходжаньне Растаргуева дало яму лепшую магчымасьць пазнаньня апісанага ім дыялекту. П. Растаргуеў у менаванай працы дасьледуе мову пав. Старадубскага, Мглінскага, Сураскага й Навазыбкаўскага б. Чарнігаўскае губ. і заходнюю часьць пав. Трубчэўскага б. Арлоўскае губ. У сваёй працы аўтар наўперад пацьвярдзіў тое, што было ведама й раней, пайменна, што мова менаванага прастору—чыста беларуская. Але пры дасьледаваньню выявіліся такія асаблівасьці мовы вышмэнаванага прастору, якія няведамы іншым гутаркам беларускім.

Адзін з гэтых асаблівасьцяў ёсьць захаваньне звонкасьці сугукі на канцы слова і перад ціхімі сугукамі. Кажэцца там; дзед лоб, стоі, ножка, людзкі, а ня дзет, лоп, ношка, люцкі. Гэтая асаблівасьць супольная з іншымі паўднявымі гутаркамі беларускімі, але ў Чарнігаўшчыне і ў зах. часьці пав. Трубчэўскага яна мацней выражана.

Другой асаблівасьцяй, прытым вылучна беларуска-чарнігаўскай (разам із зах. часьцяй пав. Трубчэўскага), ёсьць ацьвярдзэньне *р* толькі перад *і, е, ъ, j* (бярэ, бярэ, рэчка, зьвяр'ё, але вячэрэ, уряднік).

Мэнаванымі двума асаблівасьцямі мова беларускае Чарнігаўшчыны і зах. часьці Трубчэўшчыны розніцца ад іншых беларускіх гутаркаў і лучыцца ў вапрычоны беларускі дыялект.

Ад сябе дадам: з дасьледаваньня Растаргуевага відаць, што беларуская мова Чарнігаўшчыны й зах. часьці Трубчэўшчыны

---

*) Гісторыя Севяран пададзена паводле разглядаанай ніжэй працы П. Растаргуева.

**) Проф. П. А. Расторгуев, Северско-белорусский говор. Исследование в области диалектологии и истории белорусских говоров. Ленинград 1927 г. Бал. 224 і карта беларускага дыялекту Чарнігаўшчыны й Трубчэўшчыны.

належыць да паўдзённа-заходняга нарэчча беларускае мовы, займаючы ў ім палажэньне найбалей зіндывідуалізаванае. Значыцца, мыліўся Я. Карскі і Маскоўская Дыялекталёгічная Камісія, адносячы—Карскі ўвесь менаваны прастор, а Камісія вялізную яго большасьць—да паўночна-ўсходняга беларускага нарэчча. Калі-б ня дзьве вышпрыведзеныя спэцыфічныя асаблівасьці мовы разгляданага прастору, дык паводле іншых сваіх асаблівасьцяў яна належыла-б да цэнтральнае групы беларускіх дыялектаў; надта блізкая яна была-б да гутаркаў Смаргонь, Маладзечна, Вялейкі і да падобных да іх *).

П. Растаргуеў не абмежыўся вылучна працаю дыялекталёгічнаю, але дапоўніў яе дадзенымі з археолёгіі й гісторыі. Ад гэтага праца ягоная вельмі выграла: пытаньне северскае дастала ўсебаковае апрацаваньне.

Кіеўскі аўтар летапісу лічыць Севяран сваякамі беларускіх плямёнаў—Радзімічаў і Вяцічаў, а не ўкраінскіх. У кіеўскім летапісе чытаем: „Радимичи и Вятичи и Сѣверъ один обычай имяхуть”.

Паводле дадзеных археолёгіі Севяране ў IX—XI ст. займалі блізу што ўсю б. Чарнігаўскую губ. з выняткам невялічкага прастору на паўночным заходзе, часткова занятага Радзімічамі, часткова парослага лесам, часьць б. Курскае й Палтаўскае губ. Гэткім парадкам толькі цэнтральна-паўночная часьць разгледжанага вышэй апыронага дыялекту беларускага зыходзіцца, паводле археолёгіі, з даўнейшаю сялібаю Севяран. Зусім зразумела, што Севяране пазьней маглі засяліць лясны прастор на паўночным заходзе ды, будучы націсканыя з паўдня сыяповымі народамі, паціснуць крышку на паўночным заходзе часьць Радзімічаў, займаючы іхнія сялібы.

Але ня зусім ясна, чаму цяперака, замест беларускае, маем украінскую мову ў часьці Палтаўшчыны, Куршчыны і ў паўдзённай Чарнігаўшчыне, займаных у старыну Севяранамі. І тутака прыходзіць нам на помач гісторыя. Прывяду за П. Растаргуевам патрэбныя гістарычныя ведамасьці.

Гісторыя Нежынскага палку ясна паказуе на позьняе засяленьне яго, не раней пачатку XVII стагодзьдзя людзьмі, што ўцяклі ў гэтую часьць Северскае зямлі **) з-за Дняпра, калі Пясочынскія, Пацы, Кісялі і іншыя паны дасталі гэта ад караля балей або меней вялікія землі. Займаючы паўдзённую часьць краю, прастор будучага Нежынскага палку ня быў густа населены ўжо ў глыбокай старыне, да татарскага находу. А просьле татарскага спустошаньня з палавіны XIII ст. гэтая мясцовасьць апусьцела. Відавочна, кажа гісторык „Старой Малоросіі” Ал.

*) Раўную да гутаркаў гэтых мясцовасьцяў, як мне найбалей знаных, але бясумлеву ў паўднёвай часьці цэнтральнае паласы беларускага языка ёсьць гутаркі ня меней а хіба яшчэ балей блізкія да беларускага дыялекту Чарнігаўшчыны й часьці Трубчэўшчыны.

**) А. М. Лазаревскій, „Описание старой Малороссіи”, т. II, бал. 3.

Лазарэўскі, гэтая мясцовасць (на паўдня ад Сейма й Астра) да XVII ст. прадстаўляла сабою чыстую пустыню, што дзяліла расейскія й польскія валаданыні *). Пустыннасць мясцовасці на паўдня ад Сейма й Астра, паводле Ал. Лазарэўскага, відаць і з таго, што расейская старожа, каторая вартавала Пуціўльскі рубж ад нападу татараў, „стаяла па берагох р. Сейма, не далей 40 вёрстаў на захад ад Пуціўля, знача: болей меней каля граніцы цяперашняга Канатопскага пав.“, а далей на захад ад гэтага пункту цягнуліся палі, г. зн. незаселеныя землі. Адно на поўнач ад Сейма й Астра былі сялібы, але „яшчэ ў пачатку XVII ст. яны сустракаліся адно зрадка“. Цяперашнія месты: Нежын, Глухаў, Батурын, Кролевец, Конотоп, Борзна і інш. былі закладзены або адноўлены не раней першае чэцьверці XVII ст. па Дзеўлінскім міру. У вадным акце 1624 г. кажацца, што „Мѣсто Нѣжынь, отъ многихъ лѣтъ опустошалае, значне за ласкою Божію растеть, и що разъ людей до яго перебуваеть“ **). У грамаце Жыгімонта III, дадзенай м. Нежыну 1625 г., названы ён яшчэ „Новаселым“ ***) месам. Ё яшчэ лямат іншых дакументаў аб колёнізацыі Украінцамі з правага боку Дняпра паўдзённае часьці Чарнігаўшчыны. Калёністыя на поўнач ад Сейма й Астра мяшаліся з мясцовым (северскім) насяленьнем, ад чаго ў мове гэтага прастору дагэтуль ёсць ня мала беларускіх асаблівасцяў (аканьне і інш.).

Але на поўнач ад Дзясны, а так-жа ў часьці Глухаўскага ды ўсяго Ноўгарад-Северскага пав. Украінцы не колёнізавалі. Тут асталося даўнейшае беларускае насяленьне. А Шафонскі, характэрызуючы мову „Малой Расіі“ ў канцы XVIII ст. (1786 г.), адцямлюе, што Палесьсе, г. зн. часьць Ноўгарад-Северскага, Глухаўскага, Кролевецкага, увесь Погарскі *), Мглінскі, Новамескі **), захадняя часьць Сосьніцкага, Горадніцкі ***) павет і мясцовасць Чарнігаўскага пав., ляжачая на правым баку Дзясны, маюць блізу што такую вымову, як у Беларусі й Ліцьве“ ****). Тут ня так важна тое, што ў менаваных мясцовасцях мова „блізу што такая, як у Беларусі і Ліцьве“, бо няма ведама, што значыць „блізу што“, як важна ўтасамленьне мовы часьцяў паветаў Чарнігаўскага, Сосьніцкага, Кролевецкага, Глухаўскага й Ноўгарад-Северскага з моваю паветаў Старадубскага, Новазыбкаўскага і інш., аб беларушчыне мовы каторых нямашака сумлеву. Значыцца, у пав. Ноўгарад-Северскі, у лежачы на поўнач ад Дзясны часьці паветаў Чарнігаўскага, Сосьніцкага й Кролевецкага і ў часьці Глухаўскага ўплыў украінскае мовы прыйшоў пазьней

*) Ibid., бал. 1.

**) А. Ив. Рагельман, „Летописное повествование о Малой России“ М. 1847, бал. 142.

***) Ibid., бал. 138.

*) м. Погар у правдвенным Старадубскім пав.

**) Пазьней Новазыбкаўскі.

***) Горадніянскі.

****) Пад Літвой тут разумеецца таксама Беларусь, але ня ўсходняя.

без українскае колёнізацыі, бо калі-б таквая ў навейшыя часы была, дык аб ёй добра ведалі-б. У мове гэтых мясцовасьцяў асабліва многа беларускіх асаблівасьцяў.

Што тычацца часьцяў Курскае й Палтаўскае губ., што ўходзілі ў склад Северскае зямлі, дык тутак з канца першае паловы XVIII ст. абраз быў яшчэ смутнейшы: Пераяслаўскае княства было так спустошана, што з гэтага часу „зусім чэзьне з гістарычнага гарызонту“ *. Гэтка-ж была доля й Курска, адбудава-нага нанова адно ў канцы XVI ст. **). У 50-х гадоў XVI ст. най-больш паўднёвым горадам Маскоўскага гаспадарства быў Пуціўль, што ўходзіў у пярэднюю лінію ўмацаваньняў, каторую складалі гарады: Алатыр, Цемнікаў, Кадом, Шацк, Раск, Данкоў, Епіфань, Бранск, Міхайлаў, Дзядзілаў, Навасіль, Мцэнск, Арол, Ноўград-Северскі, Рыльск і Пуціўль ***). За гэтымі гарадамі пачынаўся сыцеп. Заселены ён быў пазьней у XVII ст. дарогаю колёнізацыі, пры чым апошняя йшла галоўна з-за Дняпра.

Украінскія летапісы паловы XVII ст. (Самавідца, Грабянкі) пішуць аб масавым пераходзе насяленьня з-за Дняпра. Перасяленьні гэтыя былі ня толькі самаахвотныя, але й пад прынукаю. Самавідзец, Грабянка, Сіманаўскі, Рыгельман і іншыя аўтары летапісаў і гісторыкі кажуць, паміж іншым, аб тым, як у 1679 г. гэтманіч Сымон Самойлавіч, сын гэтмана Самойлавіча, жыхароў Ржышчава, Карсуня, Мошны, Драбоўкі, Чаркасаў, Жабоціна і інш. загнаў на левы бераг Дняпра *). Гэтман Самойлавіч у сваім наказе аб гэтай „экспэдыцыі“ кажа, паміж іншым, што ўсе „жыхары ржышчаўскія, канеўкія, капсунскія, стараборскія, мошанскія, грабоўскія, белазерскія, цеганкоўскія, драбоўскія, чаркаскія на яго бок прыгнаны і ад непрыяцеля аддалены, а месты, мястэчкі й сёлы іхнія, дзе яны ўперад жылі, на тым баку ўсе без астачы спалены **). Колькасьць перасяленцаў была вялікая. Прыкладам гэтман Самойлавіч у 1675 г. вядзе перагаворы з маскоўскім урадам аб пасяленьню 20.000 сем'яў ***). Перасяленьне наагул было масавае і абыймае час ад 1652 да 1712 г. ****).

Дык ясна, чаму нямашака цяперака Беларусаў у часьці Палтаўшчыны, Куршчыны і ў паўднёвай часьці Чарнігаўшчыны, займаных калісь Севяранамі. Адначасна дадзеныя мовы, археолёгіі й гісторыі ясна паказваюць, што Севяране былі беларускім племенем *****). Захаваліся іхнія патомкі з чыстай сваёй ці — начай—беларускай моваю ў паўночнай палове Чарнігаўшчыны.

*) Д. Ив. Багалей „Очерк ист. колониз. степной окраины Московск. Госуд.“ 1887, бал. 63.

**) Ibid, бал. 65.

***) Ibid., бал. 36.

*) Д. Ив. Багалей, Op. cit., 402.

**) Ibid. 404.

***) Ibid. 403, 405.

****) Ibid. 442.

*****) Шмат Беларусаў мае прозьвішча Сяўрук. Вось-жа Сяўрук і Севярані тое самае, бо гэтае ёсьць зьмяншэньнем гэтага (другога). Відзім

Прыведзеных вышэй довадаў даволі, каб даведацца, што Севяране былі беларускім племенем. Але, хоць-бы дзеля цікавасці, нельга не адцеміць, што назоў Севяране ўжываўся яшчэ ў XVII і на т у XIX стаг. у вадносінах да Беларусаў Чарнігаўшчыны.

У 1684 г. стараста мозырскі, Казімер Халецкі, у сваім лісьце да Старадубскага палкоўніка С. Самойлавіча, паміж іншым, кажа: „Як і ў нас людзі Северскія й украінскія бываюць“ *). Тут адначасна бачым, што Беларус К. Халецкі, а значыцца, трэба думаць, і Украінец Самойлавіч не прызнаваў Севяран Украінцамі.

У 1862 г. у часапісе „Основа“ ў варт. „О городническом нарѣчїи“ (значыцца горадненскім) чытаем: „поўнач губэрні (паветы: Сураскі, Мглінскі, Старадубскі й Новазыбкаўскі) занялі Беларусы, ведамыя ў жыхароў іншых паведаў губэрні пад імем лівіноў, сіверан, полісцей і падзгун“ (разьдзел XX, бал. 47). Тутака назоў Ліцьвіны—агульнабеларускі, Севяране—пляменны, Палесцы—тое самое, што паляшукі. У вужышым значэньню Паляшукамі завуць Беларусаў Палесься, у шыршым—тых наагул Беларусаў, у мясцовасьцях каторых мноства лясоў, у найшыршым значэньню Паляшукамі часта завуць усіх Беларусаў дзеля лясістасьці іхняга краю. Падзгунамі, Дзгунамі і падобна нярэдка дражняць Беларусаў іхнія суседзі Маскоўцы й Украінцы, а часам іншыя—дзеля беларускага дзеканьня.

Украінскі філёлёг К. Міхальчук так-жа сьведчыць, што Украінцы ў XIX ст. звалі Севяранамі насяленьне Чарнігаўшчыны, ляжачай на поўнач ад Дзясны **).

Значэньне належнасьці Севяран да беларускага народу вельмі вялікае, дзякуючы гэтаму гісторыя беларускага народу і гісторыя яго культуры ладне багатшая й размавітая. Прыкладам найслаўнейшы ў усёй Славяншчыне ў сярэднявеччу эпічны твор—„Слова аб палку Ігаравым“—паўстаў у Северскай зямлі, гэта поэма аб паходзе Северскіх князёў на Полаўцаў. Ведаючы, што Севяране—Беларусы, нельга сумлявацца, што „Слова аб палку Ігаравым“—твор беларускі; шмат мясцовасьцяў у Северскай зямлі зьвязана з паўстаньнем „былінаў“ аб Ільлю Мураўленіну і інш.

Даведаўшыся, што Севяране беларускае племя, мы тым самым пашырылі веду аб нашых прэдках і іхнім жыцьцю, а тым самым і аб самых сабе.

Гэта ня толькі з хормаў гэтых назоваў, але й дакументаў гістарычных. У беларускім летапісе Быхаўцавым чытаем: „Мужыкі маскоўскія, прышоўшы пад Пуціўль і на Ціхой Сасьне, паграмілі Сяўрукоў Вітаўтавых, узьлі ў іх два бабры, а тры кадзі мёду“ (519). Далей кажацца як за гэта Вітаўт маніўся пакараць Маскву, але ягоны зяць, маскоўскі князь Васіль, папрасіў у яго выбачэньня, за шкоду заплаціў, і яны пагадзіліся, пры тым сустрэліся пасярод р. Вугры і яе граніцаю палажылі паміж сваімі гаспадарствамі. Як відзім, у летапісе Сяўрукоў знаходзім тамака, дзе жылі Севяране, значыцца сеўрук севераінін. Прозьвішча „Сеўрук“ паказуе, што собсьнік ягоны ў некарай меры паходзіць ад Севяран.

*) Усе жаролы паказаны ў Растаргуева. Цытата прыведзеная паводле сучаснага правапісу.

**) Труды этногр.-статист. экспед. въ западно-руск. край, т. VII, бал. 462.

Апошнія гады паншчыны на Беларусі.

У гістарычным працэсе пераацэнак усякіх вартасцяў, зямля вартасці ня губляе. Таму рэформы ўсіх часоў і народаў у сваіх меркаваннях ня толькі не маглі абмінаць зямельнага пытання, але блізу заўсёды з яго выходзілі і да яго кіраваліся. Больш таго: удача ці няўдача самых рэформаў, якія мелі на ўвазе сялянскую масу, заўсёды залежылі ад таго, як у праекце датычнай рэформы вырашалася пытаньне зямельнае.

І мы, беларусы, стаім сягоння прад патрэбай вялікай рэформы, прад улажэннем свайго собскага сьветагляду, абавёртага на дакладна даследжанай беларускай мінуўшчыне. Земляробскі характар Краю нашага вымагае асабліва правільнага вырашэння зямельнага ў нас пытання на будучыню. Дзеля гэтага трэба добра ведаць мінуўшчыню, якая ў сэнсе гаспадарчым і асабліва зямельным даследжана вельмі скупа. Сёе - тое ведама яшчэ аб гэтым з боку гістарычнага, менш — з боку праўна грамадзкага і найменш — з боку сьцісла гаспадарчага.

Ня месца тут дашуківацца прычын такога зьявішча. Сьцьвердзіць толькі трэба, што адсутнасць сваіх працаўнікоў над вывучэннем зямельнага ладу Беларусі заважыла над Краем проста фатальна. Разьбіраючы сьгоння сьляды працы на гэтым полі людзей чужых, раз за разам сустракаем супярэчнасьці ў самых навет падставовых пытаннях. Доказ гэта, што людзі працавалі тут ня гэтулькі для самай навукі, для праўды, колькі для апраўданьня „рацыі“ раз адных, іншы раз другіх нашых суседзяў, каторых зацікаўленасьць беларускімі справамі выплывала з крыніц нам ня толькі чужых, але найчасьцей і цалком варожых.

Пры гэтым палажэнні, вывучэньне зямельнага ладу Беларусі становіцца заданьнем на колькі важным, на гэтулькі і нязвычайна цяжкім. Час аднак уцякае і адносячы ў няпамяць нядаўныя навет падзеі, наказвае пазнаваць іх, зьбіраць, укладаць і... карыстаць. На сыстэматычнае ўлажэньне ўсіх падзеяў, што адносяцца да гісторыі зямельнага ладу Беларусі, няма тымчасам ні ўсіх матар'ялаў да гэтага патрэбных, ні сілаў, ні часу. Усяму аднак свой час. Прыйдзе гэты час і на сыстэматычнае пазнаньне зямельнага ў нас пытання. Пакуль-жа гэта станецца, цэннай і неабходнай будзе кожная зацемна, кожны нарыс, які асьвятляў-бы справу з якога-колечы боку. З гэтых зацемак з часам уложыцца цэласць сваёй беларускай гістарычнай канвы, на каторай можна будзе беспаспяхіна сьнаваць і свой-жа беларускі ўзор зямельна-грамадзкага ладу.

Гэта маючы наўвеце, прыгледзьмась тымчасам на хвіліну да тых парадкаў, якія ў зямельным пытаньні мелі месца на Беларусі ў нядаўняй яшчэ мінуўшчыне: ад пачатку XIX стагодзьдзя да 60-тых гадоў таго-ж стагодзьдзя.

Агульнае палажэньне. Апошнія гады XVIII-га і першыя гады XIX-га стагодзьдзяў, гэта пара паступовага пераходу беларускіх зямель спад улады Польшчы пад уладу Расеі. Пасьля першага падзелу Польшчы ў 1772 г. адыйшлі да Расеі губэрні Магілёўская і Віцебская, пасьля другога падзелу ў 1793 г. — губ. Менская і пасьля трэцяга, у 1795 г., — губ. Віленская і часьць Горадзенская. Беласточчына-ж апынулася ў межах Расеі толькі ў 1807 г., пасьля міравога дагавору Расеі з Францыяй (Напалеонам) у горадзе Тэльжы (ў Прускай Літве). Такім чынам ад 1807 г. ўсё жыццё беларускіх земляў кіравалася пад уплывам ўставадаўства расейскага. Каб зразумець аднак тагачасныя парадкі, трэба аглянуцца крыху ўзад.

Гісторыкі прадпадзельнай Рэчыпаспалітай (Польшчы), да якой тады належала большасьць Беларусі, вельмі нялюба адклікаюцца аб тагачасных у ёй парадках, проста навет кажучы, што сам упадак дзяржавы—гэта рэзультат самаволі шляхоцкага стану. Цярпеў ад гэтай самаволі селянін польскі, і — пэўне-ж — цярэў ад яе ня менш і селянін беларускі. Першы падзел Польшчы здрыгануў сумленьнем лепшых сыноў краю. Сёе-тое пачалося рабіцца дзеля наравы долі і беларускага сялянства. Да гэтае пары адносяцца між іншым натугі гэтых людзей, як граф Яхім Хрэптовіч (1729—1812) у сваіх беларускіх дварох: Шчорсы і Нягневічы ў Наваградчыне ды Вішнева ў Валожыншчыне*), граф Бжостойскі — у дварэ Паўлава пад Вільняй**) і інш. Адны з іх вытрывалі да канца (да уставовай рэформы 1861 г.), пакідаючы дагэтуль жывую і ўдзячную памяць у народзе, напр. Хрэптовічы, іншыя ўзноў, як граф Замойскі ў дварэ Бежунь***), не канечна з благой волі, а хутчэй з простага зьнявераньня ў пачатую саматужна справу, па колькінаццацёх гадох варочаліся да парадкаў старых. Пры гэтых-жа старых, згубных парадках, трывала і ўся мясцовая шляхта і таму палажэньне сялянства ў нас усьцяж горшала.

Крыху ў лепшых варунках былі сяляне вялікіх каралеўскіх двароў („каралеўшчын“); прынамся маглі яны, мелі права, жаліцца, тады як сяляне двароў прыватных залежалі ад шляхты цалком: шляхта выконвала над сялянамі ўсялякую ўладу, паліцыйную і нават судовую.

*) Проф. М. Д. Запольскіі: Страница из истории крепостного права в XVIII—XIX вв. Москва, 1906 г. бач. 22 і наступныя.

**) Там-жа.

***) Там-жа бач. 23.

Беларусь пад Расеяй. А. Турцэвіч*), якога ніхто хіба не западозрыць у малой адданасьці для Расеі, які Расею ўсюды хваліў, аб палажэньні беларускага сялянства з тае пары, як яно дасталася пад расейскае панаваньне, піша між іншым гэтак:

„з гэтага часу (ад часу прылучэньня да Расеі—А. К.) палажэньне іх (беларускіх сялян—А. К.) ні чуць не палепшылася. Перад усім ні колькі не палепшылася гаспадарчае палажэньне сялян. Польская шляхта, страціўшы права жыцьця і сьмерці над сваімі падданымі, ува ўсіх іншых адносінах цалком захавала над імі сваю ўладу. Яна пастарому магла ўстанаўляць якія хацела павіннасьці... Так у адных дварох вельмі павялічыўся лік дабавачных прыгонных дзеён, у другіх—мноства дані ў натуре, у трэціх—мноства падаткаў грашмі і г. д. Напр., у вялікім дварэ Казяны, Віленскай губ., які ў 1797 г. ім. Павал І падараваў графу Манузі, з чэцьверці валокі сяляне адбывалі гэтакія павіннасьці: паншчыны—па 3 дні ў тыдзень, чыншу плацілі па 100 златаў, сухой (?) арэнды—па 9 златаў і па некалькі зл. за катлы; акрамя таго кожны селянін павінен быў даць памешчыку палову сабранага ім мёду і паставіць адну хурманку ў Рыгу, якая ацэньвалася на 40 златаў**).

„Пасьля на беларускіх (у арыгінале, натуральна, „западно-рускіх“—А. К.) прасторах значна ўсілілася прадажа сялян без зямлі. Гэта галоўным чынам дзеля таго, што вялікарускія памешчыкі сталі ахвотна купляць тут сялян для здачы іх у рэкруты за сваіх людзей... Напр. у Віцебскім і Рагачоўскім павэтах толькі ў працягу трынаццаціх гадоў было прададзена 48 сем'яў, што складаліся з 182 душ і асобна ад сем'яў 113 мужчын, 48 дзяўчат і 39 хлапчукоў, разам 382 душы. Цэны на сялян у сярэднім вывадзе можна прызнаць наступныя: сялянская сям'я цанілася каля 75 рублёў, дарослы мужчына—каля 50 рублёў і дзяўчына—каля 10 рублёў***).

Вольныя людзі, якія да расейскага панаваньня жылі ў прыватных дварох на падставе дабравольных кантрактаў, цяпер таксама прыпісваліся да мясцоў свайго жыцьця і бяз ведама ўрадавых камісараў гэтага месца не маглі перамяняць. Гэтае ўзалежненьне людзей перад тым вольных прывяло іх цяпер у стан, які ня шмат розніўся ад сапраўднай паншчыны... І так скрось і так усюды.

Чым усё гэта вытлумачыць?

Прычына галоўная была ў тым, што тагачасная Расея (першыя гады XIX стаг.) была наскрось прыгонная і ў далучаных беларускіх землях бачыла таксама толькі „нярхі“, шляхту.

*) А. Турцэвіч: Русскіе крестьяне под владычеством Литвы и Польши. Вильня, 1911 г., бач. 66 і наступныя.

**) Віл. Цэнтр. Арх. кн. № 12054, л. 519 (паводле Турцэвіча).

***) Віленскі Цэнтр. Архіў, кнігі Рагачоўскага паветавага суду пад нумарамі 1752—1765 і кнігі Віцебскага пав. суду пад нумарамі 137—156. (Турцэвіч).

Хочучы здабыць гэту шляхту для сваіх-жа расейскіх інтарэсаў, расейскі ўрад авансам нагараджваў яе тым, што Расеі нічога не каштавала: інтарэсамі беларускага сялянства, аддаючы іх на пачатак безкантрольна пад уладу шляхты.

Гэткае становішча і пагляд расейскага ўраду на тутэйшыя варункі трывалі ня толькі ў пару „лібэральнага“ Аляксандра I, але і за Мікалая I. Толькі Аляксандр II гі, падчас бытнасці сваёй у Вільні ў 1860 г., заявіў маршалкам мясцовай шляхты: „Скажэце шляхце, што я з яе незадаволены; хай ведае яна і Эўропа, што гэта (—беларускія землі—А. К.) ня Польшча*).

Тымчасам аднак шляхта гэта аддавалася старым сваім навывам. Зьняверыўшыся да ўсяго, ці зьнявераньнем толькі прыкрываючыся, усё большы лік шляхты вяртаўся да земляробства і пачынаў гаспадарыць, замыкаючыся гэтак у вузкі круг сваіх прыватна-гаспадарскіх інтарэсаў. Пабуджала шляхту да гэтага і добрая тагачасная кон'юнктура на сусьветным рынку, дзякуючы якой прадукты земляробства знаходзілі там вельмі добры збыт. Гэта так „узахвочвала“ шляхту да земляробства, што яна ўсё новыя абшары забірала пад сваю дворную гаспадарку, абрэзваючы гэтым самым надзелы сялянскія, або і цалком выкідаючы сялян з загаспадараваных сялібаў на бязвартасныя і зусім дзікія пустыры.

Інвэнтарныя камітэты. Сяляне-ж пастарому былі зусім безбаронныя і, даведзеныя да астатку цярплівасці, знаходзілі адзіны толькі спосаб — уцякаць, куды вочы сьвецяць.

Калі гэткае ўцяканьне ставалася штораў часцейшым, а нават масавым, у дварох пачаўся адчувацца недастатак рабочых рук. Не знаходзячы іншага спосабу папоўніць гэты недастатак, памешчыкі пачалі абкладаць сялянства йшчэ новымі, цяжэйшымі прыгоннымі забавязаньнямі**). Гэткае самавольнае павялічэньне паншчыны было нагэтулькі цяжкім і дакучлівым, што раздражніла нават і беларускага селяніна, наагул зраўнаважанага і спакойнага. Пачаліся спачатку скрытыя, а пасля і яўныя разрухі. На гэта аднак ня мог ужо астацца сьляпым і расейскі ўрад і, ня хочучы дапусьціць да горшага, прыняў гэтым разам выгудную для сябе міну абаронцы сялянства, наказваючы 15 красавіка 1844 г. сарганізаваць між інш. у Вільні Галоўны, а ў Коўне і Горадні — губэрскія, гэтак званыя Інвэнтарныя Камітэты, заданьнем якіх было сьпісаць усе прыгонныя забавязаньні і правы сялян перад дварамі ў кожным паасобным выпадку, у кожнага памешчыка. Гэтак устаноўленых забавязаньняў няможна было адгэтэць ні зьмяняць, ні павялічваць***).

Каб у малой хоць меры мець паняцьце аб тым, як выглядала ў нас паншчына ў 40-ых гадох мін. ст., пазвольм сабе тут

*) „Pamiętniki Jakóba Gieysztora—Вільня, 1913 г., т. I. бач. 89.

**) Witold Staniewicz: Rzut oka na rozwój dziejów agrarnych na ziemiach litewskich. Адбітка з „Ateneum Wileńskie“ № 5, Вільня, 1924 г.

***) Witold Staniewicz: Rzut oka...

падаць кароткі пераказ такога інвэнтарнага апісання двара Ключчаны ў Сьвянцянскім пав., памешчыка Яна Шырына *).

Усяго аромай зямлі ў дварэ рахавалася 278¹/₂ дзес., а сенажацяў (пожняў)—176 дзес. З гэтага да двору належала 69 дзес. аромай зямлі і 45 дзес. сенажацяў, а сялянам 209¹/₂ дзес. ароміны і 131 дзес. сенажацяў. Поўны надзел сялянскі лічыўся ад 19 да 21 дзесяціны; з гэтага: 13 дзес. ароміны і 8 дзес. сенажаці. Ураджай збожжа абазначаны „ў чатыры зярняты“, а сенажаці мелі даваць з дзесяціны па 6¹/₂ дзесяціпудовых вазоў сена. Гэткая сялянская гаспадарка ў сярэднім складалася з 10 душ, разам з старымі і малымі. Рухомая маёмасць яе прадстаўлялася гэтак: коняў—2, жарабё—1, валоў—4, кароў—5, цялушак—2, авечак—9, сьвіней—4, козаў—2 і курэй—9 **). Сенажаці ў інвэнтарным апісанні гэтага двору названы „мурожнымі“, а палі—„чарназём з глінай“, хоць сягонняшнія жыхары гэтых зямель, пры ўспаміне аб „мурогу“ і „чарназёме“ ў іх, паціскаюць толькі плячыма. Высокая з боку памешчыка ацэнка якасці грунту аднак зразумелая: памешчык гэтым тлумачыў Інвэнтарным Камітэтам—таксама з памешчыкаў зложаным—тыя забавязаныя, якімі былі абложаны сяляне ў ягоным прыгоне. А забавязаныя гэтыя сапраўды ня былі малымі.

Самага толькі сталага прыгону („работы“) з валокі было 8 (восем!) дзён у тыдзень, 4 мужчынскія (з упражай) і 4 жаночыя. Апрача прыгону сталага, у рабочы час, ад 25 чэрвеня да 25 верасня, „як з даўных часоў, так і цяпер“ (1844 г.) сяляне служылі йшчэ гэтак званыя згоны або гвалты, на каторыя ў год з гаспадаркі трэба было даць: 12 пешых дзён муж., 12 гэтакіх-жа дзён жан.; да гэтага для працы ў гародзе па 2 дні вясной і 2 дні ўвосені, разам—28 дзён.

Але гэта йшчэ далёка ня ўсё. Увесь гной з двара трэба было вывезьці за 1 тыдзень, бяз увагі на тое, колькі яго ёсьць. Малацьба таксама была паза нармальнай колей: „звычайем даўных часоў кожны селянін (гаспадар) пакалеі павінен прысылаць работніка ці работніцу ў панскі двор для малацьбы, да сканчэння яе, у помач машыне“. Трэба аднак зазначыць, што губэрскі Інв. Камітэт нават ня прызнаў „звычайю даўных часоў“ і наказаў пану Шырыну на вывазку гною і на малацьбу браць людзей толькі звычайным парадкам, залічваючы дзень працы за дзень прыгону.

Дадаць тут трэба, што рабочы дзень у Ключчанскім дварэ рахаваўся: вясной, улетку і ўвосень ад усходу да заходу сонца, а ўзімку—ад 5 гадз. рана да 7 увечары.

Часам прыгон мерыўся не на дні, а на „уроки“ (песягонняш-

*) Віленскі Дзярж. Архіў: Arch. Deput. Szlach., Komit. Inwent., № 2113.

**) Гэтыя дадзеныя аб стане гаспадаркі, як і ніжэйпададзеныя прыгонныя абавязкі тыповай сялянскай гаспадаркі ўзяты з вышэйназванага інвэнтарнага апісання і адносяцца да гаспадаркі Івана К. з в. Казаноўшчына, якая належала да двара Ключчаны.—А. К.

няму—„акорд“) і тады: „за 4 дні муж. прыгону на адным тыдні трэба было выраць 2 маргі (паўтары дзесяціны) ароміны, забаранаваць за 3 дні, зжаць—за 4, або па 4 жанчыны назначаюцца на гэтым прасторы на 1 дзень... Вывазка куб. сажня дроў лічыцца за 4 дні“... Жаноцкая работа на „ўрокі“ лічыцца гэтак: за 4 дні спрасьці: лёну на талькі паўфунта, кужалю 1 ф., пачэсься 3 ф., зрэб'я 4 ф., воўны тонкай 1 ф., простаі 2 фунты.

Для вывазкі дворных прадуктаў на рынак (у Вільню, Дзьвінск, Сьвянцяны) браліся з сялян хурманкі; 30 вёрст дарогі з возам у 20 пудоў рахавалася за 1 дзень прыгону. Аднак 82 вярсты дарогі кожны гаспадар штогод мусіў адбыць дарма (гэта звалася „падоршчынай“).

Не рахавалася ў прыгонныя дні і цяжкая павіннасьць начнога старажаваньня двору ад заходу да ўсходу сонца. Прыходзіла-ж на гэта кожны раз двое людзей „безнаганнага павядзеньня“.

Апрача гэтага была йшчэ павіннасьць „дабавачная“, якая з валочнай гаспадаркі выглядала гэтак:

Пражэ: талькі (талька=маток)—па $\frac{1}{2}$ фунта, грубой пражы па 4 ф. і воўны—па 2 ф.

Дань: па 4 талькі пражы, па 3 курыцы, па кепе яёк і па капе грыбоў (баравікоў).

Для поўнасьці зазначыць урэшце трэба, што — паводле таго-ж самага інвэнтарнага апісаньня — арэндная плата з вольнай рукі за валочную гаспадарку паказанай якасьці выносіла ў той час каля 45 руб. Дзень-жа працы ўлетку з упражым інвэнтаром рахаваўся за 15 кап., а бяз упражы (пешы) — 10 кап. Пуд жыта каштаваў 35 кап., пуд сена — 12 кап., курыца — 10 кап., капа яёк—20 кап. і капа грыбоў—6 кап. серабром.

* * *

Гэта некалькі толькі рысак да таго абразу, які прадстаўляе жыцьцё гэтак нядаўняе йшчэ нашае мінуўшчыны. Няпоўны гэты абраз і ня ўзяты да яго хварбы яскравыя. Але і гэтак, як ёсьць, паказвае ён досыць жудасьці, якая для нашых дзядоў-прадзедаў была штодзённым хлебам.

Нічога аднак няма на сьвеце вечнага. Крохкім ёсьць асабліва ўсё тое, што збудавана на людзкой крыўдзе: раней ці пазьней, але зломіцца яно напэўна, хоць і выглядае часам багатым, сільным, непераможным...

І паншчына гэткай быць здавалася, а ў сапраўднасьці быў гэта ў палове XIX стагодзьдзя ўжо толькі „асілак на гліняных нагах“, які зваліўся ад свайго собскага цяжару ў 1861 годзе. Гісторыя-ж пісаная „по особому заказу“ назвала гэта здарэньне „асвабоджэньнем сялян“.

Прычыны, што змусілі гэта „асвабоджэньне“ правесьці ў чын і парадак самага „асвабоджэньня“ паслужаць тэмай для наступнага разважаньня.

К н і г а н і с.

МІХАСЬ МАШАРА: „На сонечны бераг!“, зборнік вершаў, Вільня, 1934 г., бач. 78 і „Сьмерць Кастуся Каліноўскага“, поэма. Вільня, 1934 г., бач. 19.

Міхась Машара, гэта poeta самародак, які адзначыў выразны сьлед у нашай поэзіі Заходняе Беларусі, а нават і ўва ўсей сучаснай беларускай літаратуры наагул. Ёсць ён найбольш плодным і папулярным беларускім поэтам на гэты бок рыскае мяжы.

Ідэалёгічны падклад творчасьці Машары і яе тэматыку я разгледзіў агульна ў сваім артыкуле „Аб беларускай літаратурнай сучаснасьці ў Заходняй Беларусі“ („Нёман“, кн. 5, 1932 г.). Тутак, бяручы за падставу менаваныя творы Машары, пераважна спынюся над іх артызмам.

Артыстычная вышыня твораў Машары даволі вялікая, хаця яе на першы пагляд не заўсёды можна спасьцерагчы й належна ацаніць. Гэта з дзвюх прычынаў. У Машары, побач з вершамі сапраўды мастацкімі й тэхнічна вырабленымі, спатыкаюцца, на жаль часта, вершы слабейшыя, з паважнымі заганамі, і яны ў вялікай меры абніжаюць агульную вартасьць яго твораў. Далей, Машара гэта poeta лірык, але перадусім лірык настраёвы. Праўда, спатыкаемся ў яго творах і з пачуцьцёвасьцю, якая часам, як напрыклад у некаторых мясцох лірычнае поэмкі „Сьмерць Кастуся Каліноўскага“, выбухае вялікай сілай, пераходзе ў напружаную дынаміку. Але бяручы агульна, настраёвасьць зьяўляецца галоўнай, домінуючай нотай яго творчасьці, якая не адразу, не так беспасярэдна, як пачуцьцёвасьць, прамаўляе да чытача.

Машара глыбокі лірык. Лірызм ягоны выклікаюць розныя зьявы жыцьця, розныя думкі й станы псыхічныя poeta. Але найглыбейшы й найбольш чысты лірызм выклікаюць зьявы найбольш блізкія поэту, як пытаньні беларуска-грамадзкія, характава прыроды, а таксама настроі асабістага характару. Гэтыя тры матывы, што становяць у пераважнай большасьці тэматыку твораў Машары, уліваюцца ў тры галоўныя цыклі ягоных вершаў: цыкл грамадзкі, прыродаапісальны і асабістых рэфлексіяў. Апошняя пераважна ўходзіць у вялікі цыкл вершаў Машары „Вандроўнае“, названы ў менаваным зборніку з „Торбы вандроўніка“. Над гэтымі трыма цыклямі вершаў poeta, як найбольш характэрнымі, коратка задэрыжымся.

У цыкль грамадзкіх вершаў Машары, у якіх ён з вялікім захапленьнем апявае красу Беларусі, сьніць аб яе сьветлай будучыні, пераважаюць тоны ўрачыстыя, якія аднак не пераходзяць ніколі ў ненатуральны патос. У гэтых вершах poeta, апяваючы найвялікшыя для яго цэннасьці, з якімі ён арганічна зросься, якія прадстаўляюць частку ягонага „я“, патрапіў выявіць

многа артызму, патрапіў беспасярэдня прамовіць да чытача й выклікаць тых ўражанні, якія перажываў сам аўтар. Ладне такіх вершаў спатыкаем у зборніку Машары „На сонечны бераг“, а асабліва ў яго лірычнай поэме „Сьмерць Кастуся Каліноўскага“. Напрыклад:

О, мой народ!
О, Край мой сонны,
Цябе слабы я—ня збудзіў!
Ты сьпіш, як спаў душой пакорны,
І сонны блудзіш, як блудзіў.

І на'т ня чуеш мукаў сына,
Якога выдаў сам на крыж.
За грэх які?—якія віны?
За што бязьвінны ты цярпіш?

Таксама вялікім захапленьнем і шырокім размахам адзначаюцца разьвітальныя словы Каліноўскага з беларускім народам:

О, Беларусь!—мая Марыська!
Каханьне шчырае маё.
Бывай!—расстаньне надта блізка,
Бывай змаганьне і жыцьцё!

Бывай няволя і пакута.
Народ, засьмягшы у паўсьне,
Яшчэ няскора ськінеш пугі
І жыць пачнеш сабой сабе..

Гаворачы аб грамадзкіх вершах Машары, трэба падчыркнуць адну вельмі характэрную асаблівасьць поэта.

Ёсьць ёй вялікі оптымізм, глыбокая радасьць жыцьця і вера ў яго вартасьць. Як ведаем, асабістыя абставіны жыцьця поэта склаліся вельмі трагічна. Аднак сільны дух ягоны перамог жыцьцёвыя няўдачы і мроіць аб радасьці і шчасьці. Вось-жа гэтая агульная рыса Машаравых твораў, сьветлы і творчы оптымізм, з асаблівай яркасьцю выступае ў яго вершах грамадзкіх.

Цыкль вершаў прыродаапісальных Машары прадстаўляе таксама не малую цікавасьць. Поэта, апісваючы абразы беларускае прыроды ў розных яе праявах, перадусім бачыць у ей красу, ей песьціцца й захопліваецца. Дзеля гэтага вершы, у якіх апісвае поэта характэрныя прыроды, адзначаюцца лёгкай, пагодным тонам, многа ў іх пяшчотных і зьмяншальных словаў. Прырода ў творах Машары гэта нішто іншае, як адбітак вонкавага выгляду роднае краіны і яе характа. З гэтае прычыны адносіны да яе аўтара глыбока суб'ектыўныя. У вершах прыродаапісальных мала спаткаем элементу аб'ектыўна-апісальнага, эпічнага, у іх выступае цэлы рад лірычных матываў. Той ці іншы абраз прыроды пераважна выклікае ў душы аўтара адпаведныя пачуцьці й настроі. Прырода ёсьць такім спосабам нятолькі красой самой у сабе, але так-жа настраёвым фонам для думак і пачуцьцяў аўтара, якія суладна гарманізуюць з агульным характарам вобраза. Такі спосаб рэагаваньня поэта на характэрныя прыроды асабліва ярка выступае ў яго вершы „Вясна“. Абраз беларускае

вясны, якая родзіць новае жыццё, выклікае ў душы поэта многа жыццёвай радасці і ён пяе:

Вясёла, вясёла, вясёла,
Вяснянаю ранню я п'ян.
Ня помню ні суму, ні гора,
Ня помню ні болю ні ран.
Я сёння ў жыцці закаханы,
Асьвечаны блескам вясны.
Гатоў цалаваць на'т парканы,
Кусочки абсохшай зямлі.
У сіняе неба над вёскай
Узьляцеў-бы, каб крыльля былі,
І ў песьні-б з жаўронкам расплёскаў
Запал свой юнацкай душы.

Вершы, у якіх Машара глыбака закранае асабістыя пытаньні на фоне пытаньняў агульных, шырэйшых, ухадзяць у ладнай меры, як я зазначыў, у цыкль „Вандроўнае“. Цыкль гэты, зразумела з многімі выняткамі, асабліва характэрны і рэпрэзэнтуюе яшчэ адну, вельмі цікавую, рысу ягонага артызму. Зьмест іх прадстаўляе ўдалую мешаніну розных думак і настрояў. Будуць тут пытаньні асабіста-жыццёвыя аўтара, яго адносіны да жыцця і людзей, спатыкаемся тут з матывамі грамадзкімі й прыродаапісальнымі. Але што цікавей, у многіх вершах гэтага цыклю poeta прабуе глянуць на сьвет і на самога сабе праз прызму іроніі. Залежна ад гэтага й хворма верша, дзякуючы сьмелым і арыгінальным стылёвым фігурам, прыбірае спэцыяльны адценак. Вось прыклад:

Галаву прыкрыўшы небам,
З кіем, босы па пяску,
Я пайду з вандроўным дзедам
Адганяць ад сёл тугу.

Такім-жа характарам адзначаецца цыкль вершаў Машары „Падарожнае“.

Гаворачы аб фармальна-мастацкіх асаблівасьцях творчасці Машары, трэба падчыркнуць некаторыя даволі паважныя заганы. Паколькі Машара з гледзішча колькасьці напісаных вершаў зьяўляецца вельмі плодным поэтам, патолькі за мала працуе над іх артызмам. Некаторыя вершы поэта бяз глыбейшага апрацаваньня пускае ў сырой нявырабленай хворме ў сьвет, абніжаючы агульную роўню сваёй творчасці І ў менаваны зборнік папала некалькі такіх вершаў, якія для ўласнага добра самога аўтара не павінны былі, прынамсі ў такой хворме, наагул друкавацца. Ня віню ў гэтым выключна аўтара, бо, як мне вядома, над укладаньнем зборніка працавалі выдаўцы яго, а не аўтар. Большая будзе карысьць напісаць менш, але напісаць добра, прынамсі без заганаў тэхнічных.

З гледзішча артыстычнага творы Машары адзначаюцца даволі вялікай убогасьцю стылю і мовы. У вельмі невялікай колькасьці опэруе Машара стылістычнымі фігурамі, як у параўнаньні,

мэтафары і інш., якія нормальна зьяўляюцца неабходнымі дзеля вобразнасьці верша і стварэньня адпаведнага настрою. Таксама мова твораў Машары даволі аднастайная і ўбогая; поэта ня робіць высілку, каб сваю мову ўзбагаціць новымі славамі, сягнуць умела да правінцыяналізмаў, тварыць словы новыя. Адным словам над стылем і моваю мусіць Машара многа папрацаваць, каб быявіць поўнасьцю свой прыродны талент.

Гэтак сама не павінен Машара ігнараваць і тэхнікі верша, якая мае многа заганаў. У менаваным зборніку спатыкаем часта няроўны разьмер паасобных радкоў у вершы, у сувязі з рытмікай часта парушае акцэнт слова, пераносячы яго зусім ненатуральна на іншы склад, а так-жа вельмі часта, дзеля вымагае колькасьці складоў, надужывае Машара ў нескладовае, ужываючы яго па сугуках на месцы ў складовага, і наадварот.

Канчаючы мушу зацяміць, што ўспомненыя заганы ў творах Машары я паказаў выключна з тэй мэтай, каб заахвоціць поэта да больш грунтоўнае працы над сваёй творчасьцю. Бяручы пад увагу вялікія поэтыцкія здольнасьці Машары і яго прыродны талент, мы мусім ад яго шмат вымагаць, ня толькі з гледзішча колькасьці, але перадусім якасьці мастацкіх твораў.

Ст. Станкевіч.

ТВОРЫ ЦЁТКІ АЛОІЗЫ ПАШКЕВІЧ.

Беларуская Акадэмія Навук Інстытут Літаратуры і Мастацтва.
Менск, 1934 г. бач. 92.

Навукова дасьледаваць беларускую літаратуру ў нашых абставінах вельмі цяжка, а ў некаторых прыпадках проста немагчыма. Прычынай гэтага ёсьць нястача навуковых выданьняў поўных збораў твораў беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў. У свой час падумаў аб гэтым Інстытут Беларускае Культуры ў Менску, намячаючы ў пляне сваёй працы акадэмічнае выданьне поўных збораў твораў беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў, у першую чаргу—Фр. Багушэвіча, М. Багдановіча, А. Гаруна і А. Цёткі. Гэты плян пачала рэалізаваць Беларуская Акадэмія Навук, выдаючы ў 1928 годзе ў двух томах „Поўны Збор Твораў“ Максіма Багдановіча. У першым томе былі зьмешчаны поэтычныя творы Багдановіча, пераважна дасюль недрукаваныя, у другім—усе творы прозаічныя, не выключаючы нават дробных газэтных артыкулаў і зацемак поэты. Выданьне зроблена бяз закладу, паводле апошніх навуковых вымаганьняў. Тэксты ўсіх твораў Багдановіча былі навукова ўсталяваны. Дзе толькі была магчымасьць, былі яны прыраўнаваны да рукапісаў і пададзены вар'янты й зьмены між друкаванымі тэкстамі і рукапісамі, або паміж некулькімі рукапісамі, калі такія захаваліся. Не ставала яшчэ толькі выданьня корэспандэнцыі (прыватных лістоў) Багдановіча, якая, як ведама, ёсьць заўсёды беспасярэдняй крыніцай дзеля пазнаньня жыцьця

й творчасці поэты. Але й паміма гэтага была ўжо створана магчымасць навуковае працы над творчасцю Багдановіча.

Такім спосабам пачатак быў вельмі добры. Нажаль ён астаўся і дасюль пачаткам. У 1929 г. Акадэмія Навук выдала творы Алеся Гаруна, але гэта ўжо ня быў навукова выданы „Поўны збор твораў“, але толькі — выбраныя творы. Такімі-ж былі „Выбраныя творы“ Паўлюка Труса, выданы ў 1931 г. і „Творы Цёткі“, выданы ў 1934 г. Над гэтымі апошнімі мы й спынімся.

Выданьне „Твораў“ Цёткі, як Гаруна й Труса, з выданьнямі навуковымі ня мае нічога супольнага з дзёвюх прычынаў: не зьмяшчае ў сабе ўсіх твораў поэткі, і што тэксты надрукаваных твораў навукова не ўсталены. Ёсьць гэта звычайнае папулярнае выданьне. Такія інстытуцы, як Акадэмія Навук, у нормальных абставінах такіх выданьняў ніколі ня робяць, пакідаючы іх выдавецтвам агульным. Але ў Саветах, асабліва ў Савецкай Беларусі, гэта ёсьць магчымым, а часта канечным. Не гаворачы аб іншых галінах жыцця ў Савецкай Беларусі, Беларуская Акадэмія Навук ад некулькіх год, побач з работай навуковай, мусіць рэалізаваць пляны чыста практычнага характару. Бальшавіцкія ўлады, выкінуўшы з Акадэміі большасць шырока ведамых беларускіх навуковых працаўнікоў, змусілі гэтую Інстытуцыю, высокую па свайму назову й недалёкай традыцыі, вясці камуністычную й русафільскую агітацыю, арганізаваць масавыя выступленьні сярод рабочых на хвабрыках і г. д. А калі і вядзецца навуковая праца, то яна ня служыць навуковым мэтам, але агітацыйным. Вось-жа і прычыну няпоўнага выданьня твораў Цёткі паясьняе Інстытут Літаратуры й Мастацтва Акадэміі наступным:

„У гэты зборнік твораў пісьменьніцы не ўвайшлі тыя вершы, апавяданьні і артыкулы, дзе асабліва выразна выяўлены буржуазна — нацыяналістычныя погляды Цёткі, яе арыентацыя на кулацкую, сялянскую гаспадарку, таксама як і тыя, дзе яна ідэалізуе дробна-буржуазныя нацыяналістычныя партыі, асабліва БСГ, (Беларускую Соцыялістычную Грамаду—Рэ д.), якая на абвостраных этапах рэволюцыйнага змаганьня яскрава праяўляла сваю здрадніцкую ролю і з якой (партыяй БСГ) Цётка была звязана арганізацыйна“...

Падумае нехта, што такое выданьне „Твораў“ Цёткі было падыктаванае мэтамі практычнага характару, а не навуковага. Аднак так ня ёсьць. Інстытут Літаратуры й Мастацтва Акадэміі гаворыць ніжэй у сваёй прадмове, што менаванае выданьне „мае на мэце задаволіць патрэбы навукова-дасьледчага і навучальнага характару“... Прадмову, таксама „навуковую“, аб жыцці і творчасці Цёткі, напісаў М. Пятровіч, якая стаіць ніжэй эмінарыйнае працы першагодняга студэнта.

З гэтакай навуковасьцю, якую праявіла Беларуская Акадэмія Навук у выданьні „Твораў“ Цёткі, далей Менску не заедзеш.

Пры гэтым варта зазначыць, што такое ігнараваньне навукі дзеля агітацыйных мэтаў робіцца толькі ў Савецкай Беларусі.

Большавіцкія ўлады, закрываючы ўсякімі спосабамі нацыянальны характар беларускае культуры, консэквэнтна імкнуцца да русыфікацыі Беларусаў. У Маскве й Ленінградзе такіх экспэрымэнтаў з навукай, як гэта мы паказалі толькі на адным прыкладзе з выданьнем твораў Цёткі,—а такіх прыкладаў ёсьць мноства — ня робяць ніколі. Там і сяньня друкуюць і распаўсюджваюць поўныя выданьні твораў Пушкіна, Дастаеўскага і іншых дарэволюцыйных пісьменьнікаў. А хіба-ж ня трэба даводзіць, што творчасць апошніх ёсьць больш „буржуазная“, чымся Цёткі, натхнёнае пясьняркі рэволюцыі.

Канчаючы, трэба зрабіць яшчэ адну зацемку. Выданьне „Твораў“ Цёткі зроблена паводле новага правапісу, што год назад прымуова ўвялі большавікі. Як ведама, гэтая зьмена правапісу была адначасна зьменай граматыкі: на мейсца некаторых хвормаў беларускіх уводзіла яна хвормы расейскія. Між іншым замест хвормаў беларускіх сьвету, народу, прынята пісаць парасейску—света, народа. Замест братам, аб братах, кіраўніком, аб кіраўніках, накінуты расейскія хвормы—братам, аб братах, кіраўнікам, аб кіраўніках. Вось-жа вельмі часта такія хвормы трапляюцца ў вершах на канцы радка. Прыстасоўваючы такім спосабам вершы нашых поэтаў да т. зв. новага правапісу, вельмі часта парушаецца рымаваньне верша. Вось прыклад з верша Цёткі п. н. „Ласы“:

Было дасюль:

Навяду масты з матэрыялу,

Але і пану генералу....

Цяпер:

Навяду масты з матэрыяла,

Але і пану генералу,...

Такім спосабам рымаваньне парушаецца і верш многа траціць на сваей поэтыцкай вартасьці. І сапраўдны будзе вандалізм, як Беларускае Акадэмія Навук пачне такім спосабам пераабляць высока мастацкія і мілагучныя вершаваныя творы Я. Купалы і Я. Коласа.

Ст. Ст.

RUCH REGJONALISTYCZNY W EUROPIE.

Książka zbiorowa pod redakcją Aleksandra Patkowskiego.
Warszawa, 1934 r.

Wydawnictwo Sekcji Regionalistyczno-Krajoznawczej Związku
Nauczycielstwa Polskiego. t.t. I, II.

Пад гэтым назовам у канцы мінулага году на кнігарскім рынку паказалася дватамовая кніжка. Спатыкаем у ёй, як гэта відаць з самага загаловку, апісаньне рэгіональнага руху ў большасьці дзяржаваў Эўропы. Рэгіянальны рух кожнага краю апісваюць там аўтары, якія зьяўляюцца грамадзянамі яго.

Рэгіяналізм — ад лацінскага *regio*: краіна, ваколіца, правінцыя, — агулам яго разважаючы, азначае краезнаўства. Вось-жа беларускаму чытачу знаёміцца з літаратурай, апісваючай жыццё розных краёў і народаў, ёсьць рэчай пажаданай і карыснай. Пажадана і карысна беларусу такжа ведаць, як людзі апісваюць розныя краі і народы. Дзеля гэтага і пасьвячаем успомненай кнізе гэтых некалькі ўваг.

Прадусім трэба адзначыць, што агульная тэндэнцыя аўтараў паасобных артыкулаў у кнізе „Ruch Regjonalistyczny w Europie“, гэта—з малымі выняткамі, апісваць рэгіяналізм дзяржавы, мінаючы нацыянальныя рухі, якія ў іхных дзяржавах існуюць. І затым спатыкаем там шмат апісаньня рэгіяналізму адміністрацыйнага, гаспадарскага, географічнага і інш., а як найменш рэгіяналізму культурна-нацыянальнага. Тымчасам ясная рэч, што ў пазнаньні кожнага краю, у кожным рэгіяналізьме, найважнейшай рэчай зьяўляецца пазнаньне ў кожным краю існуючага народу, яго патрэб і імкненьняў.

Характэрна, што рэкорд у гэтым кірунку пабілі польскія аўтары трох розных артыкулаў. Дарэмна ў гэтых артыкулах чытач шукаў-бы хоць успаміну аб беларусах, украінцах, літоўцах і аб іх краінах, што ўваходзяць у склад сучаснай Польшчы!

Аб тым, што ў Польшчы існуюць няпольскія народы, якія прадусім і мусілі-б быць галоўным крытэрыем рэгіяналізму, інфармуе чытача „Ruchu Regjonalistycznego w Europie“... швайцарскі прафэсар Jean de La Harpe (II, 239), які дараджае Польшчы разьвязаць справу сваіх нацыянальных меншасьцяў праз шырока і шчыра зразумелы рэгіяналізм. Сапраўды, іронія лёсу!

Аб рэгіяналізьме ў Саветах апісвае расейскі праф. з Прагі Пётра Савіцкій. Да савецкага краезнаўства і рэгіяналізму, а разам з гэтым і да беларусаў, аднёсся ён цалком аб'ектыўна, падчкрківаючы, што Саветы рэгіяналізм свой апёрлі бадай у першую чаргу на нацыянальнасьцях, надаючы аднак культурным іх рухам нацыянальную толькі форму, гэта знача—мову, а зьмест—выключна камуністычны.

Ад. Ст.

Witold Dynowski: Barwne kufry chłopskie z okolic Wileń-
szczyzny i Pińska. Wilno, 1934 r. Nakładem Instytutu Naukowo-
Badawczego Europy Wschodniej.

Гэта першая праца Сэкцыі Этнолёгічнай Інстытуту Навуко-
ковага Даследжвання Эўропы Усходняй у Вільні. Вонкавы
выгляд яе раскошны. Вокладка, папера, малюнкі, яўна
сведчыць аб заможнасці Інстытуту. Коштаў, уложаных на вы-
давецтва гэтай кніжкі, нам беларусам хапіла-б ня толькі на
„Barwne Kufry Chłopskie“, але й яшчэ на сёе-тое шмат ад „куф-
раў“ важнейшае.

Але паглядзім у сярэдзіну гэных куфраў, што ў іх? Вось-жа,
калі йдзе аб змест гэнай кніжкі, дык мусім сьцьвердзіць, што
аўтар у яе шмат улажыў працы і веды. Адведаў ён асабіста
многія мясцы Віленшчыны і Палесься, веў асабістыя гутаркі
з асобамі, якія нешта зналі аб куфрах, аглядаў не адзін куфар
уласнымі вачыма, а так-жа выкарыстаў даволі багатую літарату-
ру, сярод якой так-жа й беларускую. Так напр. у спісе літара-
турных крыніц спатыкаем працы датычныя беларускай народнай
культуры: Баброўскага, Дэмбавецкага, Корэвы, Романова, Шэйна,
Шлюбскага, Тышкевіча і Зеленскага.

Праца такім чынам В. Дыноўскага бязумоўна мае сваю на-
вуковую вартасць, што лёяльна і падчоркаваем. Аднак мусім
сьцьвердзіць, што В. Дыноўскі, гаворачы аб куфрах на нашых
землях не сказаў аб іх усёй праўды. Ён галоўнае якраз схаваў
у „куфрах“ і беларускаму этнолёгу, які будзе карыстацца гэтымі
„куфрамі“ В. Дыноўскага, не адну рэч з іх прыдзецца выцягваць
на верх: дапаўняць, выясняць.

Справа ў тым, што „куфры“ В. Дыноўскага, як прадметы
культуры народу беларускага і літоўскага, гэтыя нацыянальныя
адзнакі схавалі ў нутры сваім.

В. Дыноўскі, пішучы свае „куфры“, даведваўся між іншым
і аб варштатах, у якіх куфры ў нашым краю вырабляліся. Вось-жа
інфарматарамі яго ў гэтай справе былі бадай выключна мяшча-
не-жыды: у Вільні, у Сьвянцях, у Відзах, у Алькеніках, у Эй-
шышках, у Лідзе. Тымчасам аўтар не пастараўся знайсці май-
строў беларусаў і літоўцаў, якія так-жа існуюць і якія сапраўды
маглі-б нешта цэннае сказаць аб прадмеце свайго культурнага
творства.

Мінаючы, відаць сьведама, культуры беларускага і літоўскага
народу, В. Дыноўскі часта спатыкае і сьцьвярджае на куфрах
нашага краю ўплывы культуры Усходу і Заходу, але ня бача,
што з крыжавання гэных уплываў, з сынтэзы іх, асабліва на
беларускіх этнографічных землях, паўставала арыгінальная бела-
руская культура.

Прыкрым так-жа зьявішчам у працы В. Дыноўскага ёсць
і тое, што ён у нашым краю бачыць толькі „lud Wileńszczyzny
i Polesia“, (прычым пад словам „Polesie“ крыецца беларуская

Наваградчына), а ня бачыць беларусаў. і літоўцаў, бачыць у „куфрах“ гэтага „ludu“ імглістыя ўплывы старых культур Усходу і Заходу, а ня бачыць у іх сьлядоў арыгінальнай культуру народаў нашага краю. Ад. Ст.

Józef Gołębek: „LITERATURA BIAŁORUSKA“, „Wielka Literatura Powszechna“ pod redakcją Dr. St. Lama. Nakładem Księgarni Trzaski, Ewerta i Michalskiego, t. IV. (539 — 546) i „LITERATURA BIAŁORUSKA“ t. VI (Antologja. Wybór tekstów i układ Alfreda Toma. 736—746). Warszawa, 1933 г.

„Wielka Literatura Powszechna“ — гэта багатая энцыклёпэдыя сусьветнае літаратуры, хараша выданая ў шасьці томах вялікага фармату. У чатырох першых томах маем агульны агляд сусьветнае літаратуры ад часоў найдаўнейшых да сучаснасьці. У т. IV гаворыцца аб літаратурах славянскіх. У тт. V і VI (Антолёгія) зьмешчаны найбольш характэрныя творы вялікіх поэтаў і пісьменьнікаў розных народаў у польскім перакладзе.

Артыкул аб беларускай літаратуры напісаў доцэнт Варшаўскага Ўнівэрсытэту Язэп Галомбак, ведамы і з сваіх працаў з беларускай і іншых славянскіх літаратураў. Аўтар дае агульны агляд беларускае літаратуры ад пачатку яе разьвіцьця, канчаючы кароткімі зацёмкамі аб сучаснай беларускай літаратуры ў Усходняй і Заходняй Беларусі. Агульны абраз разьвіцьця беларускае літаратуры аўтар намалюваў даволі добра; больш менш правільна прадставіў галоўныя яе кірункі і ўмела схарактэрызаваў у кароткіх словах творчасць паасобных поэтаў і пісьменьнікаў. З гэтага боку артыкул Я. Галомба ніякіх засьцярогаў не выклікае. Затое, гаворачы аб адносінах беларускай літаратуры да польскай, аўтар не патрапіў быць аб'ектыўным. З усяго артыкулу выглядае, што беларуская літаратура, амаль праз увесь час свайго існаваньня, у пераважнай меры вырастала і разьвівалася на літаратуры польскай. Польскія ўплывы на беларускую літаратуру ў такой меры, як гэта бачыць аўтар амаль ўва ўсіх яе пэрыядах, можна спасьцярагаць толькі ў першай палавіне XIX ст., у творчасьці беларускіх романыкаў, вышаўшых з польскае школы (Я. Чачот, В. Д. — Марцінкевіч і іншыя). Затое ўва ўсіх іншых пэрыядах, асабліва ў часе найбуйнейшага росквіту беларускае літаратуры, вырастала яна поўнасьцю на собскім грунце. А калі і спатыкаліся часамі ўплывы некаторых польскіх поэтаў, то былі яны спорадычнымі. На іх падставе аб залежнасьці беларускае літаратуры ад польскай гаворыць ня прыходзіцца, бо ёсьць зьявішчам нормальным, што ў літаратуры кожнага народу спатыкаюцца часта ўплывы чужых поэтаў і пісьменьнікаў.

Часам знаходзяцца і іншыя памылкі ў артыкуле Я. Галомба. Аўтар гаворыць аб сучасным літаратурным пакаленьні ў Усходняй Беларусі, на чале яго ставіць М. Гарэцкага, А. Гаруна

і М. Чарота. Не гаворачы ўжо аб тым, ці належыць М. Гарэцкі да сучаснага літаратурнага пакалення, ці не, А. Гарун напэўна да яго не належыць, бо памёр у 1921 г.

У гэсьце артыкулу знаходзім фотографіі Фр. Скарыны, В. Д. Марцінкевіча, Фр. Багушэвіча, Я. Купалы і Я. Коласа.

У VI томе менаванага выдання знаходзім пятнаццаць твораў вершаваных і прозаічных беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў, выбраных проф. Альфрэдам Томам. Ён-жа быў і перакладчыкам значнага іх ліку. Апрача яго перакладалі А. Багуслаўскі, М. Рудзінская, Т. Радоньскі і інш. Тут беларускі аддзел пачынаецца вершам Я. Чачота „Каб у карчме не сядзеў“, — потым ідуць некаторыя творы В. Д. Марцінкевіча, Фр. Багушэвіча, Цёткі, Я. Купалы, Т. Гушчы, Ц. Гартнага, З. Бядулі — і канчаецца вершам М. Багдановіча „Слуцкія ткачыкі“. Пераклады беларускіх твораў на польскую мову вельмі добрыя. Яны дакладна перадаюць ня толькі змест твораў, але й іх тон і настроі, пры захаваньні агульнага характару верша.

Ст. Ст.

3 жалобнае карты.

ТОДАР УЛАДЗІМІРСКІ.

„Дзе жыць, дзе тварыць жыцьцё новае трэба,
Там сыплюць магілы, там—сьмерць, пахароны“.
Я. Купала.

У палавіне лістапада мінулага году адыйшоў на вечны супачынак на 65 годзе свайго жыцця протаярэй Тодар Васільевіч Уладзімірскі, — уталентаваны кампазытар, выдатны арганізатар і дырыгент харавых сьпеваў.

Адыйшоў неспадзявана. Жыцьцё абарвалася, як струна, ня скончыўшая свае мэлёдыі, і жалобным акордам адгукнулася ў сэрцах тых, хто толькі знаў Нябошчыка.

Расеец па паходжаньню, Ён быў зьвязаны яшчэ да вайны з Вільняй і нашым краем. У 1917 годзе быў запрошаны ў склад прафэсарскай калегіі ў аддзеле тэорыі музыкі і сьпеву ў Беларускі Пэдагагічны Інстытут у Менску, дзе працавалі У. Ігнатоўскі, пазьнейшы прэзыдэнт Бел. Ак. Навук, і В. Іваноўскі, цяпер прафэсар Варшаўскай Палітэхнікі, і шмат іншых выдатных беларусаў.

Несьціхаўшыя гримоты вайны і рэвалюцыі бушавалі тады на Беларусі. Людзі зьнемагліся ад страшнай нэрвовай напружанасьці. Шукалі цішыні, спакою. І вось нябошчык Уладзімірскі, шукаючы гэтага спакою, у 1919 годзе прымае духоўны сан і выязджае на парахвію ў м. Трабы, каля Валожнына, адкуль, праз некалькі гадоў, пераезджае на сталае жыцьцё ў Новую-Вялейку.

Выпаўняючы свае пастырскія абавязкі, ён не парывае і са сваёй роднай музычнай стыхіяй. Спатыкаючыся беспасярэдня

з беларускай народнай творчасцяй, с. п. Уладзімірскі распачынае сваю працу над гарманізацыяй беларускіх народных песняў. У гутарках са сваімі знаёмымі, Ён ня раз з захапленнем расказвае аб сваіх назіраннях над характам і арыгінальнасцю беларускіх народных мелёдыяў.

Даступны і ветлівы ў абыходжанні, Ён ахвотна піша і дае для публічнага карыстання свае прыгожыя музычныя творы.

Амаль усе беларускія канцэртныя імпрэзы не абходзяцца без паказу яго творчасці. Хоць і ня так многа зроблена нябошчыкам для беларускай песні, але тое, што зроблена, мае вялікую мастацкую вартасць. Вось кароткі пералік найбольш пашыраных беларускіх песняў, напісаных Уладзімірскім для мяшанага хору: з Лідзкага павету — „Ў чыстым полі каліна стаіць“ (солё барытон і хор) і „А ў лузі каліна“ (солё альт і хор); з Пружаншчыны — „А ў гаспадара“ (калядка) і „Ў нашага дружэнька чорныя вочы“ (вясельная); з Маладэчанскага павету — „У даль па даліне“ (валачобная) і „Ой, бяда-ж мая“; — з этн. збор. М. Гарэцкага, — „Пастаўлю сьвятліцу“ і „Дзеўкі хмеля садзілі“; з Аўгустоўскага павету — дажынкавая песня для 3-х жаночых галасоў: „Дажалі жыта да самага бору“. Апрача таго спэцыяльна для беларускай моладзі былі напісаны дзьве харавыя песні: „У сонечных праменьнях“ на словы Журбы і „Сьняжыначкі — пушыначкі“ на словы Ясакара. Мастацкую вартасць гэтых песняў добра знае віленскае грамадзянства, якое цікавіцца беларускімі канцэртамі. Напрыклад „Сьняжыначкі“, на апошнім выступленьні беларускага хору ў Віл. Бел. Гімназіі, пад умелым кіраўніцтвам выдатнага культурнага працаўніка гр. Р. Шырмы, былі спатканы з такім захапленнем, што хор быў змушаны паўтараць іх на жаданьне прысутных. Апрача таго Уладзімірскім задуманы былі вялікія харавыя працы над беларускімі народнымі песнямі, як напр. сюіта „Чатыры пары году“ і інш., аднак на перашкодзе дз. выпадзеньня іх стала перадачасная сьмерць.

Вечная памяць, вечная слава няхай будзе гэтаму добраму прыяцелю Беларускага Народу!

Л. К.

АЛЬБІН СТЭПОВІЧ.

Дня 18-га сьнежня 1934 г. у Віленскай Літоўскай клініцы памёр ад хворасьці сэрца Альбін Стэповіч, заслужаны беларускі культурны і палітычны працаўнік.

Сьв. пам. А. Стэповіч ёсьць родным братам ведамага беларускага поэта Каз. Сваяка (кс. Каст. Стэповіча), таксама ад 1926 г. ужо нябошчыка. Радзіўся А. Стэповіч у в. Барані, у Сьвянцяншчыне, 18-га сакавіка 1894 г.; вучыўся ў Віленскай музыкальнай школе ім. Монтвіла, а пасля на праўна-грамадзкім факультэце Казанскага унівэрсытэту і на гуманістычным факультэце Віленскага Унівэрсытэту. Грамадзкім жыцьцём — не бяз уплыву брата Кастантага — А. Стэповіч пачаў цікавіцца яшчэ з вучнёўскіх часоў,

хоць на беларускім грунце шырэй стаўся ведамым толькі ад часу павароту свайго з Казані ў Вільню ў 1921 г.

З гэтага часу бачым сьв. пам. А. Стэповіча на становішчах: настаўніка Віленскай Беларускай Гімназіі (сьпеў), старшыні Віленскага Аддзелу Бел. Інст. Гасп. і Культуры, віцэ-старшыні Ц.К. — Б.Х.Д. і пасла ў сойм ад імя тэй-жа Б.Х.Д. (1928—1930), супрацоўніка і выдаўца (1927—1930) „Беларускай Крыніцы“, кіраўніка Беларускага Касьцельнага Хору, ініцыятара закладчыка і кіраўніка вольных дыскусыйных вечароў, г. зьв. „пятніцаў“, і пільнага рэфэрэнта беларускіх справаў у даступнай яму замежнай і наагул небеларускай прэсе. Галоўным заняццём яго ў апошніх часоў аднак была публіцыстыка. Але што раз больш аддаваўся ён і музыцы, — агульнай і беларускай перадусім. З працы гэтае выдодзены друкам аднак толькі лічаныя нумары, ды і то не асобна, а ў розных выданьнях і зборніках. Найбольшая аднак часьць працаў нябошчыка знаходзіцца ў рукапісах і чакae на сумленнага дасьледчыка і выдаўца. Асобна выдадзены дагэтуль толькі гімн Бел. Інстытуту Гасп. і Культ.: „Дзе чутны мовы нашай гукі“ — на 4 мяшаныя галасы а capella, да якога А.С. напісаў ня толькі музыку, але і словы. У апошніх днях жыцьця свайго ўлажыў нябошчык плян выдавецтва беларускіх популярных, народных і рэлігійных, песеньнікаў. З гэтага пляну пасьпеў аднак нябошчык выканаць толькі пачатак: хворым ужо будучы сьмяротна, выканчыў ён толькі першы сшыток гэтага выдавецтва, выхаду якога ў сьвет друкам аднак ужо не дачакаўся. Схварэлае сэрца перастала біцца. Асталася толькі памяць, якую патомнае пакаленьне захавae ў прыклад сабе і дзеля прадаўжэньня працы над усестаронным адбудаваньнем Беларусі, для каторай нябошчык быў верным да апошняй хвіліны. Вечная Яму памяць!

Экспортацыя цела з касьцёла сьв. Мікалая на могілкі Россы, на Горку літэратуаў, і паховіны адбыліся 19. XII. 1934 г.

Культурная хроніка.

Зьезд пісьменьнікаў БССР.

Зьезд савецкіх пісьменьнікаў БССР зьяўляецца важным фактам у разьвіцьці беларускай што да формы, а сацыялістычнай што да зьместу культуры.

На гэтым зьездзе першы раз за ўвесь час свайго існаваньня БССР падсумавала зробленую за 15 год працу ў галіне літаратуры і мастацтва, намеціла плян далейшых шляхоў і падлічыла свае пісьменьніцкія кадры. Да зьезду рабіліся даўгія прыгатаваньні. Савецкая Беларусь прышла да першага зьезду пісьменьнікаў са значным багажом літаратурна-мастацкага творства і з вялікімі кадрамі старэйшых і малодшых пісьменьнікаў.

8-га чэрвеня 1934 г. у Менску — сталіцы Савецкай Беларусі

ў салі гарадскога тэатру адкрыўся першы ўсебеларускі зьезд савецкіх пісьменьнікаў.

У зьездзе прымала ўдзел каля 100 дэпутатаў, у тым ліку дэлегацыі ўсесаюзнага аргкамітэту пісьменьнікаў на чале з Бахмеевым, дэлегаты заходняй вобласці (Смаленшчыны), заслужаныя артысты рэспублікі Міхоэльс, народны артыст рэспублікі Галубок, начальнік палітаддзелу Н-скай дывізіі Крапачоў і інш.

Зьезд адчыніў старшыня аргкамітэту ССПБ (Саюзу Савецкіх Пісьменьнікаў Беларусі) М. Клімковіч.

У прэзыдыюм былі выбраны: Галадзед, Чарвякоў, Рыскін, Конік, Кавальчук, Чарнушэвіч, Аўгустайціс, Домбаль, Ленцнэр, Ратнек, Варончанка, Клімковіч, Колас, Купала, Александровіч, Галавач, Дунец, дэлегаты ўсесаюзнага аргкамітэту і пісьменьнікаў заходняй вобласці і інш.

У ганаровы прэзыдыюм выбраны Палітбюро ЦК ВКП(б) на чале з Сталінам, Бюро ЦК КП(б)Б на чале з Гікало, Тэльман (нямецкі камуніст), Дзімітраў (баўгарскі камуніст).

Ганаровым старш. зьезду выбраны А. М. Горкі. Зьезд паставіў выбраць Отто Шмідта ганаровым сябрам прэзыдыюму зьезду.

У салі было прысутных звыш 700 гасцей—ударнікаў фабрык і заводаў і прадстаўнікоў партыйных, савецкіх і грамадзкіх арганізацыяў.

9-га чэрвеня паседжаньне зьезду адкрылася ў Доме Пісьменьнікаў дакладам М. Клімковіча на тэму: „Савецкая літаратура БССР за 15 год“.

М. Клімковіч у сваім дакладзе схаарактэрызаваў згодна з прынцыпамі камунізму ідэолёгічны бок беларускай творчасці, пачынаючы ад пісьменьнікаў Дуніна Марцінкевіча, Багушэвіча і інш., народніцкую і „нашаніўскую“ пару ўключна аж да Лютаўскай і Кастрычнікавай рэвалюцыі, далей „нацдэмаўскую“ дзейнасьць на літаратурным фронце ў БССР і ўрэшце спыніўся над сучаснай мастацкай літаратурай БССР. Сыцьвардзіў вялікія ідэолёгічна-камуністычныя недахопы сав. літаратуры БССР, якая толькі з вялікім трудам пачынае выламлівацца з нацыянальных рамак і выходзіць (у апошнія гады) на ўзровень інтэрнацыянальнай літаратуры. Пасьля дакладу М. Клімковіча выступілі з дакладамі Бранштэйн—аб прозе і Кучар—аб паэзіі.

10-га чэрвеня зьезд заслухаў даклад Вольскага аб драматургіі і выступленьне Дунца аб жыдоўскай савецкай літаратуры БССР. Пасьля гэтага распачаліся спрэчкі аб дакладзе Клімковіча, Бранштэйна, Кучара і Вольскага. Першымі выступілі — Галавач, Колас і Мікуліч. Пасьля выступаў старшыня СНК БССР Галадзед. Прамова Галадзёда мела характар агульны і цалком палітычны.

11-га чэрвеня выступалі з прамовамі на зьездзе пераважна непісьменьнікі і ўраднікі савецкіх грамадзкіх установаў, напр. старшыня ЦК профсаюзу друкароў Магідаў, які прымаў удзел у работах зьезду пісьменьнікаў, народны камісар асьветы БССР А. Чарнушэвіч і інш.

Далей у гэты-ж дзень выступалі: Рубіна, Кірылаў (Саюз Письменнікаў Мардоўскай рэспублікі), Орнштэйн (Саюз Савецкіх Мастакоў) і Леўман (сябра брыгады ўсесаюзнага оргкамітэту).

12 га чэрвеня зьезд выслухаў даклад рэдактара літ. газэты „Raudonasis Artojus“ Вайшнорэса, прысьвечаны літоўскай савецкай літаратуры БССР. На гэтым-жа паседжаньні з прывітаньнем ад імя камуністычнага ўнівэрсытэту нацменшасьцяў Захаду (Масква), выступіў Пранкунас, які таксама гаварыў аб становішчы і разьвіцьці літоўскай сав. літаратуры. Апрача літоўцаў з прамовамі выступалі: З. Бядуля, І. Шапавалаў, Ц. Гартны, М. Хведаровіч, М. Зарэцкі, Л. Кацовіч і Л. Бэндэ.

У адказ на выступленьні ад зьезду са словам выступіў вядомы дзіцячы пісьменьнік Янка Маўр.

На вячорным паседжаньні 12-га чэрвеня з прамовамі выступалі Ул. Бахмецеў (старшыня беларускай брыгады ўсесаюзнага оргкамітэту) і загадчык аддзелу культуры і прапаганды ЦК КП(б)Б Конік.

Пасьля прамовы Коніка, які прапанаваў зьезду зладзіць літаратурны паход імя І Зьезду Сав. Письм. Беларусі — зьезд пастанавіў арганізаваць гэты паход у калгасы і саўгасы.

Далей 13-га чэрвеня зьезд выслухаў выступленьні ў спрэчках Мальцінскага, Броўкі, Чарота, Некрашэвіча, Браўковіча і інш.

На вячорным паседжаньні гэтага-ж дня выступіў з вялікім рэфэратам А. Александровіч, які гаварыў аб выключнай патрэбе разгортваньня шырокай самакрытыкі, барацьбы за якасьць творчасьці пісьменьніка, супроць лёзунгаўшчыны і схэматычнасьці, за пролетарскую культуру і мастацкасьць мовы. Пасьля прамовы ў спрэчках выступілі: Глазарын, Кручкін, Раманоўская і Пётуховіч.

Выступленьнем Аўгустайціса закончыліся спрэчкі аб дакладзе М. Клімковіча, Бранштэйна, Кучара, Вольскага і Дунца. Заклучнае слова зрабіў Дунец.

14 га чэрвеня Усебеларускі Зьезд Савецкіх Письменнікаў зачыніўся.

Зьезд выбраў у сябры ўраду Саюзу Сав. Письм. Беларусі: Коніка, Клімковіча, Лынькова, Бранштэйна, Александровіча, Дунца, Харыка, Коласа, Купалу, Чарота, Браўковіча, Чорнага, Броўку, Вольскага і Галавача. Кандыдатамі выбраны: Жарскі, Крапачоў, Аксельрод і Гурскі.

У склад рэвізыйнай камісіі выбраны: Крапіва, Мурашка, Бядуля, Цішка Гартны і Кульбак. Адначасна зьезд вызначыў дэлегатаў на ўсесаюзны зьезд савецкіх пісьменьнікаў з правам рашаючага голасу 22 асобы і як гасьцей без права рашаючага голасу 12 асоб.

На старшыню ўраду ССПБ (Саюзу Савецкіх Письменнікаў Беларусі) выбраны: М. Клімковіч, нам. старшыні Андр. Александровіч, адказным сэкратаром — Бранштэйн.

М. Пяцюкевіч.

З'езд славянскіх філёлёгаў у Варшаве 23 — 30 верасня 1934 г.

На першым з'ездзе славістых (славянскіх філёлёгаў) у Празе 1929 г. было пастаноўлена, каб кожны пяты год бывалі такія з'езды ў сталіцы якога славянскага гаспадарства. Другі з'езд славістых і быў летась у верасні ў Варшаве.

Як звычайна на падобных з'ездах, былі на ім ня толькі славяне, але й славісты неславянскіх народаў. На апошнім з'ездзе найболей было палякоў, бо з'езд быў у іхняй сталіцы, за палякамі па колькасці йшлі чэхі й украінцы, а ў меншай колькасці былі прадстаўнікі ўсіх славянскіх народаў. З неславаў найболей было немцаў, але былі й французы, ангельцы, італьянцы, скандынавы, фіны і іншыя. Бальшавікі нікога на гэты з'езд ня пусцілі, дык і ад беларусаў былі толькі прадстаўнікі із Зах. Беларусі, пайменна — д-р Я. Станкевіч і В. Грышкевіч *).

Зацікаўленьне беларушчынай на 2-м з'ездзе было большае, як на першым. Відавочна прычыны гэтага таго-ж характару філёлёгічнага. Ня глядзячы на ўсе нягоды, беларуская філёлёгія памалу разьвіваецца, што спрыяе зацікаўленьню беларускімі тэмамі і на'т наагул беларускім жыцьцём славістых славянскіх і неславянскіх народаў. Зрабіла тут сваё й „Родная мова“, выдаваная ў 1930 — 1931 г. На з'ездзе можна было даведацца, што яна выклікала зацікаўленьне да беларускага языка і яе славянскія філёлёгі цэняць.

Д-р Я. Станкевіч меў на з'ездзе рэфэрат на тэму: „Заданьні беларускае дыялектолёгіі“. З прычыны малое лічбы беларускіх дэлегатаў, усе іншыя рэфэраты на беларускія тэмы мелі на з'ездзе небеларусы. Проф. Франц. Буяк чытаў рэфэрат на тэму: „Сяліба Радзімічаў і Вяцічаў перад іх прыходам на Сож і Аку“. Тэма гэтая знаёма беларускім чытачом з арт. Я. Станкевіча „Беларускія плямёны і іхняе расьсяленьне“ ў „Роднай мове“ № 1—2 і 3—4. Флароўскі ў рэфэраце „Новае аб д-р Францішу Скарыне ў Празе“ паведаміў, што д-р Фр. Скарына ў трыццатых гадох XVI стаг. быў лекарам на двары чэскага караля Фэрдынанда. Л. Асоўскі чытаў рэфэрат аб лінгвістычнай географіі Заходняе Беларусі. Асоўскі, як у рэфэраце, так і ў артыкулах, выказуе значьцё прадмету дасьледаваньня і патрапляе ўсьцерагчыся абмылаў, каторыя нярэдка грашаць дасьледавальнікі беларускага языка небеларусы.

На найшырэйшую тэму беларускую быў рэфэрат М. Рудзіншчышкі „Характарыстыка ўрадовага языка Вялікага Княства Літоўскага“. Рудзіншчышка дайшла да агульнага вываду, што ўрадовым языком Вял. Кн. Літоўскага быў язык беларускі. Спа-

*) На першым з'ездзе ў Празе ад беларусаў з Радавае Беларусі быў украінец П. Бузук, каторы лёяльна прадстаўляў беларускую навуку. Як перадавалі на з'ездзе летась украінскія філёлёгі, П. Бузук быў пазьней арыштаваны ў Менску разам з беларускімі „нацдэмамі“. Каб скончыць свае мучэньні ў турме, Бузук абліў там сябе бэнзынай і падпаліў. Яго адратавалі, але пасьле перажытага ён страціў здольнасьць да навуковае працы.

чатку аднак — паводле Р. — урадовая мова Вял. Кн. Літоўскага была „ў рэдакцыі ўкраінскай“, прычым гэта рэдакцыя ўкраінская ў Р. няўпрыцям пераходзіць у пераважаючы ўкраінскі элемент таго часу. З паглядам такім нельга згадзіцца, і ён ня быў даведзены Р. Што датычыць польскага ўплыву на старую беларускую мову літаратурную — адначасна ўрадовую Вял. Кн. Літоўскага, — дык ён у сваім часе (пачынаючы з XVI стаг.) быў, але быў у ладнай меры інакшы, чымся яго прадставіла Р.

У сваіх агульных вывадах Р. меней дапяла, чымся гэта было даўно ўстаноўлена Карскім. Але яна ад доймаў і паглядаў перайшла да даследавання апычонах асаблівасцяў з гледзішча нацыянальнае прыналежнасці менаванае мовы. Гэта вельмі важна. Р. узышла на праўдзівую дарогу.

Апрача таго на зьездзе разглядаліся тэмы, супольныя Беларускаму з іншымі славянамі

І. С.

Т-ва Прыяцеляў Беларускаведы пры Унівэрсытэце Сыцяпана Батуры ў Вільні.

Ужо пяты год вядзе на Віленскім Унівэрсытэце сваю працу Студэнскае Т-ва Прыяцеляў Беларускаведы. Куратарам Т-ва ад яго закладзінаў зьяўляецца прафэсар У.С.Б. д-р Эрвін Кашмідар. Мэта Т-ва — гурт ваць людзей — перадусім студэнскай моладзь, — для навуковай працы ўва ўсіх галінах беларускаведы.

З пачаткам 1934—1935 акадэміцкага году ў Т-ве працуюць сэкцыі: філэлёгічная, этнографічная, гістарычна-эканамічная і літаратурная. Падчас васеньніх месяцаў м. г. адбылося 5 навуковых збораў Т-ва, на якіх чыталіся і абгаварываліся наступныя працы й рэфэраты:

4/XI — абс. Я. Хвораст прачытаў свой этнографічны матар'ял аб вясельных абрадах на Палесьсі, сабраны летам.

11/XI — д-р Я. Станкевіч прачытаў рэфэрат „Беларусіка на Зьездзе Славянскіх Філэлёгаў у 1934 г.“.

18/XI — абс. М. Пяцюкевіч прачытаў рэфэрат: „Марксіцкія мэтады ў этнографічных досьледах у ССРР“.

25/XI — д-р Я. Станкевіч, мгр. С. Станкевіч і студ. В. Тумаш адчыталі сваю калектыўную працу на тэму: „Мова беларускай прэсы ў Вільні“.

16/XII — д-р Я. Станкевіч прачытаў рэфэрат: „Мейсца паходжаньня і аўтары беларускага летапісу“.

Апрача працы над распрацаваньнем паасобных пытанняў, Т-ва зьбірае этнографічныя і лінгвістычныя матар'ялы, а таксама мае сваю, тымчасам вельмі скромную, бібліётэку. У бібліётэцы ёсьць каля 280 кніг навуковага і літаратурнага зьместу.

Збор рукапісаў мае ўжо некалькі дзесяткаў рукапісаў этнографічнага і лінгвістычнага матар'ялу з зямель Зах. Беларусі.

Філэлёгічная сэкцыя Т-ва прыступае ў гэтым годзе да апрацаваньня практычнага польска-беларускага слоўніка. В. Т.

Беларускі Загранічны Архіў у Празе.

Беларускі Загранічны Архіў у Празе існуе з 1928 году. Заснаваны стараньнем беларускае эміграцыі і знаходзіцца пад пратэктаратам Міністэрства Загранічных Справаў Чэхаславацкае рэспублікі. Мае на мэце зьбіраньне і перахоўваньне друкаваных, а таксама і рукапісных матар'ялаў з гісторыі беларускага вызвольна-адраджэнскага руху: гэта ёсьць архіў вызвольнага змаганьня. Мае чатыры аддзелы: 1) аддзел дакументаў, які складаецца пераважна з архіўных матар'ялаў Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі і дыплёматычных місіяў ураду Б.Н.Р.; 2) бібліятэка беларусазнаўства—беларускія выданьні і выданьні аб Беларусі ў іншых мовах; 3) аддзел пэрыядычных выданьняў—часопісы, газэты, аднаднёўкі і адозвы; 4) аддзел беларускае бібліяграфіі—гістарычная бібліяграфія і картотэка па ўсіх пытаньнях беларусазнаўства. Загадчыкам архіву зьяўляецца д-р Тамаш Грыб, а пратэктарам ад Міністэрства Загранічных Справаў Чэхаславацкае рэспублікі—проф. д-р Ян Славік, вядомы чэскі гісторык, шчыры прыхільнік беларускае справы. Адрас архіву: Tchechoslovaquie, Praha IV, Hradčanské náměstí, Toskansky palac. Т. Г.

Жалобная Акадэмія ў чэсьць проф. Бр. Эпімах-Шыпілы.

У канцы мінулага году беларускае грамадзянства ў Вільні даведалася аб сьмерці проф. Браніслава Эпімах-Шыпілы, які памёр 6.VI. 1934 ў Ленінградзе. З гэтай нагоды Бел. Інст. Гасп. і Культуры ў чэсьць нябожчыка 8.XII. 1934 г. ладзіў акадэмію, на якой, пасля ўступнага слова старшыні Інстытуту Кс. В. Гадлеўскага, аб жыцьці і дзейнасьці проф. Бр. Эпімах-Шыпілы прачытаў

рэфэрат Кс. А. Станкевіч.

Проф. Бр. Эп.-Шыпіла—гэта адзін з першых і найбольш заслужаных піонэраў і пачынальнікаў беларускага нацыянальнага адраджэньня.

Бліжэй аб гэтым Вялікім Беларусе грамадзянства наша даведаецца з наступнай кніжкі „Калосья“, у якой будзе зьмешчаны аб ім рэфэрат Кс. А. Станкевіча.

—о—

Беларуская мова на Гуманістычным Факультэце Унівэрсытэту Сыцяпана Батуры ў Вільні.

На аддзеле Славянскае Філёлёгіі Віленскага Унівэрсыт. ведамы проф. д-р Эрвін Кашмідар выкладае ў бягучым акадэмічным годзе беларускую мову паводле наступнае праграмы: 1. Гістарычная граматыка беларускае мовы—2 гадз. у тыдзень (аўторкі і пятніцы 8—9 гадз.) і 2. Чытаньне беларускіх тэкстаў і ацэнка

сэмінарыяўных працаў—2 гадз. у тыдзень (пятніцы 9—11 гадз.). Апрача гэтага пры Гуманістычным факультэце Унівэрсытэту стала існуе лектарат беларускае мовы, які вядзе знаны беларускі языказвед д-р Ян Станкевіч. Лектарат адбываецца два разы ў тыдзень (суботы ад 3 да 5 гадз.).

—о—

Выдавец: Беларускі Інстытут Гаспадаркі і Культуры

---

*Рэдакцыйная Калейя: М. Шкялёнак, Ад. Станкевіч,
М. Пяцукевіч, Ст. Станкевіч і Я. Шутовіч.*

Адказны Рэдактар: Ян Шутовіч.

Да Беларускага Грамадзянства.

„Калосьсе“ — гэта адзіны літаратурна-навуковы часопіс у Заходняй Беларусі. Дзеля разьвіцця й пашырэння роднае культуры, выдаваньне яго ёсць неабходным грамадзкім наказам. Але пашырэнне і паспех часопісу перадусім будзе залежыць ад зразуменьня й матар'яльнае помачы Беларускага Грамадзянства. Выдавецца „Калосьсе“ із месячных складак і ахвяраў Грамадзянства, якое належна зразумела вялікую патрэбу такога часопісу і гораха адклікнулася на нашу просьбу. Усім тым, хто прышоў з матар'яльнаю помаччу ў выдаваньні часопісу, складаем на гэтым месцы шчырую падзяку. Да тых Грамадзян, якія яшчэ не задэкліравалі сваёй помачы, — звяртаемся з гарачай просьбай зрабіць гэта ў найхутчэйшым часе. Кожны, хто дасць складку на „Калосьсе“, гэтым прычыніцца да разьвіцця беларускае культуры.

Рэдакцыя і выдавецтва „Калосьсе“.

Адрас: Вільня, Завальная вул. 1—3.

Да Беларускага Грамадзянства.

„Калосьсе“ — гэта адзіны літаратурна-навуковы часопіс у Заходняй Беларусі. Дзеля разьвіцця й пашырэння роднае культуры, выдаваньне яго ёсць неабходным грамадзкім наказам. Але пашырэнне і паспех часопісу перадусім будзе залежыць ад зразуменьня й матар'яльнае помачы Беларускага Грамадзянства. Выдаецца „Калосьсе“ із месячных складак і ахвяраў Грамадзянства, якое належна зразумела вялікую патрэбу такога часопісу і гарача адклікнулася на нашу просьбу. Усім тым, хто прышоў з матар'яльнаю помаччу ў выдаваньні часопісу, складаем на гэтым месцы шчырую падзяку. Да тых Грамадзян, якія яшчэ не задэкларавалі сваёй помачы, — звяртаемся з гарачай просьбай зрабіць гэта ў найхутчэйшым часе. Кожны, хто дасць складку на „Калосьсе“, гэтым прычыніцца да разьвіцця беларускае культуры.

Выдавецтва.

Да нашых супрацоўнікаў.

ДРУГАЯ КНІЖКА „КАЛОСЬСЯ“ ВЫЙДЗЕ 1-ГА КРАСАВІКА СЛЕТА, А ДРУКАВАНЬНЕ ЯЕ ПАЧНЕЦА У ПЕРШЫХ ДНЯХ САКАВІКА. ДЗЕЛЯ ГЭТАГА ВЕТЛІВА ПРОСІМ УСІХ НАШЫХ СУПРАЦОУНІКАУ ПРЫСЫЛАЦЬ ПЕРАД 1-М САКАВІКОМ РУКАПІСЫ СВАІХ ТВОРАУ І ПРАЦАУ ДЗЕЛЯ НАДРУКАВАНЬНЯ ІХ У ЧАСАПІСЕ. РУКАПІСЫ ПРЫСЛАННЫЯ ПАЗЬНЕЙ У ДРУГОЙ КНІЖЦЫ ДРУКАВАЦЦА НЯ БУДУЦЬ. РЭДАКЦЫЯ.

